

СТОРІНКАМИ МОНОГРАФІЇ PAGES OF THE MONOGRAPH

А. С. Бойко-Гагарін (A. Boiko-Naharin)*,
доктор історичних наук,
доцент кафедри мистецтвознавчої експертизи,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв,
старший зберігач фондів відділу «Музей грошей»,
Управління зв'язків з громадськістю та фінансової обізнаності,
Департамент комунікацій, Національний банк України
вул. Лаврська, 9, корп. 15, м. Київ, 01015, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4610-3665>
email: boiko.gagarin@gmail.com
тел.: +38(066)043-54-10

ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВО В ЦЕНТРАЛЬНІЙ І СХІДНІЙ ЄВРОПІ В ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ

COUNTERFEITING IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE IN THE MIDDLE AGES AND EARLY MODERN TIMES

(Київ : Українська академія геральдики, товарного знака та логотипа, 2017. 560 с.)

Продовження. Початок
№ 2(38), 1(39), 2(40), 1(41), 2(42), 1(43)

Розділ 9. Священна Римська імперія *Chapter 9. Holy Roman Empire*

На території Східної Європи з другої половини XVI ст. з'являються монети емітентів земель, які входять до складу Священної Римської імперії германської нації. Після середньовічних брактатів найпопулярнішими німецькими монетами стають безліч різновидів батценів і драйпелькерів (півторагрошовиків), гелерів і грошенів, пфенігів і крейцерів, штюверів, а також талерів, гульденів та їхніх фракцій. У грошовому обігу східноєвропейських країн з першої чверті XVII ст. вагоме місце посідають драйпелькери німецьких земель, які чудово вписуються в грошову систему цього регіону.

Вивчаючи подробиці минулого, ми звернули увагу на те, що фальшиві монети Священної Римської імперії також спостерігалися в грошовому обігу та широко відомі у знахідках на території

Східної Європи. Нам удалось дослідити фальсифікати, що імітують монети графств Тироль, Барбі, Штольберг і Ханау-Мюнценберг, курфюрства Бранденбург-Пруссія, князівств Шаумбург і Тешин, міст Гослар, Мінден, Гьоттінген і Магдебург, єпископств Хільдесгайм і Хальберштадт, герцогств Померанія, Лігніц-Бріг і Мюнстенберг-Ольс, а також швейцарського кантону Цуг.

У грошовому обігу Центральної та Східної Європи в середині XVI ст. набувають значного поширення карбовані в деяких німецьких містах марієнгроші – монети із зображенням Пресвятої Діви Марії на реверсі. Слід зазначити, що подробиці марієнгрошів надто рідкісні у знахідках українських історичних регіонів. Унікальну знахідку виявили місцеві жителі в Таращанському районі Київської області – фальсифікат марієнгроша

*Відповідальний автор

Матеріали з відкритим доступом, що розповсюджуються відповідно до умов ліцензії
Creative Commons Attribution 4.0 International license
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

м. Гослар із позначкою «1542», виготовлений зі срібла (рис. 410). Відмінною ознакою цієї підробки від оригінальних монет є вагомі стилістичні відхилення у виконанні літер легенди, а також помилка написання імені Пресвятої Діви Марії – «MORIA» замість «MARIA».

Рис. 410

Фальшивий марієнгрош м. Гослар із позначкою «1542».

Діаметр: 26 мм; вага: 2,02 г.
MONETA*NOVA*GOSLARIE*154Z
MORIA MAT ROOMANIE

Місце знахідки: Київська обл., Таращанський р-н.
Приватна колекція (Вишгород)

За нашими дослідженнями, у скарбах та одиничних знахідках німецьких монет першої половини XVII ст. найпоширенішими є екземпляри Бранденбурга-Пруссії, Померанії-Вольгаст, Шаумбурга, а також Мюнстенберг-Ольса. Нам відомі підробки монет перерахованих емітентів у значній кількості, ніж решти, оскільки найбільш популярні монети на ринку частіше стають прототипами фальсифікації. Серед грошенів Бранденбурга-Пруссії ми вивчили фальсифікати, що копіюють монети 1613, 1615, 1616, 1617 та 1618 рр. Серед грошенів Померанії-Вольгаст досліджено три екземпляри 1609 р., а також один без позначення року; лише одна монета була 1619 р. Велике розмаїття підробок зумовлено стилістичною ідентичністю монет Бранденбурга-Пруссії та Померанії-Вольгаст до півтораків Речі Посполитої.

У приватній колекції Вадима Сироти (Київ) зберігаються два екземпляри фальшивих потрійних крейцерів князівства Цешин, карбованих за прототипом монет князя Цешинського Адама Вацлава (1594–1617) і знайдених на території історичної Волині (рис. 411–412). На думку білоруського дослідника Івана Сінчука, оболи Цешина трапляються у скарбах до 1663 р. і часто фігурують разом із мідними солідами Яна II Казимира [206]. Наймасовіші монети князівства Цешин у знахідках України – оболи княгині Цешинської Єлизавети Лукреції (1625–1653) (випуски 1650–1652 рр.) та короля Фердинанда IV (випуски 1653–1654 рр.). Оболи Цешина виготовляли зі сплаву з незначним умістом срібла, і їх часто ототожнювали з мідними монетами. Можливо, тому їхніх кустарних підробок у знахідках немає. Нам удалося дослідити

лише одну підробку (рис. 413), виявлену у складі великого скарбу солідів у Вінницькій області та виготовлену із майже чистої (95 %) міді. Головною відмінністю цієї підробки цього фальсифікату від солідів князівського карбування є суттєве стилістичне відхилення малюнка монограми, а також виконання літер легенди у вигляді нечитабельних символів, більше схожих на рослинний орнамент.

Рис. 411

Фальшивий потрійний крейцер 1612 р.

Адам Вацлав (1594–1617), Цешин.

Діаметр: 21 мм; вага: 1,24 г.

.A.W.D.G.I.S. (3) [...]D-
GROS-AR [...] I-CR-61Z D-R

Місце знахідки: Волинська обл., Луцький р-н

Рис. 412

Фальшивий потрійний крейцер 1612 р.

Адам Вацлав (1594–1617), Цешин.

Діаметр: 21 мм; вага: 1,24 г.

AW-D.G: [...] (3) [...]
G [...] GRV 61Z

Місце знахідки: Волинська обл., Луцький р-н

Рис. 413

Фальшивий обол князівства Цешин.

Діаметр: 15 мм; вага: 0,59 г.

На аверсі в центрі монограма «Т» в круговому ободку, нерозбірлива легенда.

На реверсі нерозбірлива легенда.

Місце знахідки: Вінницька обл.

Приватна колекція (Вишгород)

Цікаві монети зі знахідок на Волині зберігаються в приватній колекції Олександра Литвинчука (Рівне). Серед них фальсифікати монет Шаумбурга, прототипом для виготовлення яких став грошен 1599 р. (рис. 414–418). Візуальне порівняння їхніх деталей свідчить про те, що підробки

карбовані одним штемпелем. Особливістю виконання є деякі характерні деталі: викривлені літери «Z4» та лінія в «яблуці» на аверсі, а також переставлені місцями зірка та решітка у верхній частині герба на реверсі. Аналогічний фальсифікат знайдено поблизу м. Ланівці Тернопільської області.

Рис. 414
Фальшивий грошен 1599 р.
Адольф XIII (1576–1601), Шаумбург.
A D D G-II SESD
·RVDOL-II-D:GRO:I:S:A: 9-9-Z4
Приватна колекція Олександра Литвинчука
(Рівне)

Рис. 417
Фальшивий грошен 1599 р.
Адольфа XIII (1576–1601), Шаумбург.
Діаметр: 23 мм; вага: 1,24 г
A D DG ·II SESD
·RVDOL-II-D:GRO:I:S:A: 9-9-Z4
Місце знахідки: Львівська обл.,
с. Пустомити

Рис. 415
Фальшивий грошен 1599 р.
Адольф XIII (1576–1601), Шаумбург.
A D DG-II SESD
·RVDOL-II-D:GRO:I:S:A: 9-9-Z4

Рис. 418
Фальшивий грошен 1602 р.
Адольфа XIII (1576–1601), Шаумбург.
Діаметр: 21 мм; вага: 1,1 г.
A D DG ·II SESD
·RVDOL-II-D:GRO:I:S:A: 1-6-0Z Z4
Приватна колекція (Вишгород)

Рис. 416
Фальшивий грошен 1599 р.
Адольф XIII (1576–1601), Шаумбург.
A D DG ·II SESD
·RVDOL-II-D:GRO:I:S:A: 9-9-Z4

Рис. 419
Фальшиві пів батцена провінції Тироль.
Фердинанд I Габсбург (1521–1564).
INF HIS ARCH [...] RVD E CO-TIR-
MAXI-Z-ROM [...] DEC
Приватна колекція
Олександра Литвинчука (Рівне)

Оскільки драйпелькери та потрійні крейцери були достатньо широко представлені в грошовому обігу, використання їх як прототипу для фальсифікування приваблювало злочинців. Водночас із фальшивими драйпелькерами (рис. 419–448) у грошовому обігу трапляються й підроблені потрійні крейцери (рис. 449), найпоширеніші емітенти серед заналізованих підробок – монети за прототипом герцогств Мюнстенберг-Ольс і Лігніц-Бріг, що також утілені в підробках монет.

Після аналізування фальсифікатів монет Мюнстенберг-Ольс виявлено цікавий факт: у знахідках українських земель є гібридні підробки, для виготовлення яких прототипами стали півтораки Речі Посполитої та потрійні крейцери цього герцогства (рис. 450–452). Знахідки таких монет виявлено в Житомирській, Рівненській і Вінницькій областях, тож цей тип підробки могли виготовля-

ти на Волині та Поділлі, де оригінальні прототипи мали значне поширення.

Серед монет великих розмірів ми також змогли виявити підробки найбільш відомих і поширених тогочасних талерів Саксонії (рис. 453) та Ельзасу (рис. 454).

Унікальний фальсифікат талера ерцгерцога Тиролю Леопольда V Фердинанда (1586–1632) (карбування монетного двору Ензісхайм, Ельзас) виявили місцеві краєзнавці у Вінницькій області поблизу м. Бар. Діаметр екземпляра в межах норми – 42 мм, а от вага – лише 23,36 г (за нормою 27,5–29,4 г). Талер виготовлено способом лудіння фальшивої заготовки (рис. 454).

Цікавою знахідкою є також фальшива монета, що копіює 2/3 талера (гульден) графства Сайн-Вітгенштейн-Гогенштейн (рис. 455) та фальшивий талер курфюрства Саксонії (рис. 456).

Рис. 420
Фальшивий грошен 1615 р.
Бранденбург-Пруссія.
Діаметр: 21 мм; вага: 1,09 г.
AR-EEL [...] IVL-IO MONT:D
IOH-SIG-D-G-MAG-BRAN 16-15
Місце знахідки: Львівська обл.,
Жовківський р-н, с. Малі Підліски

Рис. 422
Фальшивий грошен 1616 р.
Бранденбург-Пруссія.
[...] -I- IPR IVL G-D [...] [...] -IOH-SIG-D:G [...] BRASR 16-16
Місце знахідки: Волинська обл., Володимирський
(Володимир-Волинський) р-н, с. Фалемичі

Рис. 421
Фальшивий грошен 1615 р.
Бранденбург-Пруссія.
Діаметр: 21 мм; вага: 1,7 г.
AR-EEL-I-II-IVL-IO-MONTD
-IOH-SIG-D-G-MAR-BRASTE 16-15
Місце знахідки: Київська обл.,
Фастівський р-н, с. Триліси

Рис. 423
Фальшивий грошен 1617 р.
Бранденбург-Пруссія.
Діаметр: 20 мм; вага: 1,22 г.
[...] R-EEL-IPR IVL GI [...] MONT [...] IOH [...] D G [...] AR [...] BRAN 16-17
Місце знахідки: Житомирська обл.,
Звягель (Новоград-Волинський)

Рис. 424
Фальшивий грошен 1617 р., Бранденбург-Пруссія.
Діаметр: 20 мм; вага: 0,86 г.
ER·ELI·I·IPR [...] L·RO [...]
[...] 16-16
Приватна колекція (Вишгород)

Рис. 427
Фальшивий грошен 1604 р.
Ернст II Баварський (1573–1612), єпископство Хільдесгайм.
Діаметр: 21 мм; вага: 1,31 г.
ER [...] PO [...] COL [...]
RVD II·II [...] ROM [...] NEM 16-14 Z4
Місце знахідки: Рівненська обл.,
Острозький р-н, с. Волосківці

Рис. 425
Фальшивий грошен 1614 р. Геттінген.
Діаметр: 21 мм; вага: 1,5 г.
MO·NOG [...] GOTINGEN
[...] DO [...] ROM· [...] SE [...]
Місце знахідки: Тернопільська обл.,
Гусятинський р-н, с. Боднарівка

Рис. 428
Фальшивий грошен єпископства Мінден.
Діаметр: 22 мм; вага: 1,97 г.
[...]
[...] 9-9- Z4
Приватна колекція (Вишгород)

Рис. 426
Фальшивий грошен 1616 р.
Христіан Брауншвейзький (1616–1626),
єпископство Хальберштадт.
Діаметр: 22 мм; вага: 1,5 г.
MP [...] TDIS COTA·TH·A [...] B
MATTI VO·INS·A·161-16Z4
Місце знахідки: Полтавська обл., Полтавський р-н

Рис. 429
Фальшивий грошен 1615 р.
Філіпп II (1606–1618), Померанія-Барт.
PHILPPVS·II·DVX·STE·PO·
·GE·RISIO EI·REITVBII· 16-15 Z4

Рис. 430
Фальшивий грошен 1615 р.
Філіпп II (1606–1618), Померанія-Барт.
Діаметр: 21 мм; вага: 1,31 г.
PHILIPPVS [...] DVX-STE
[...] H-RISIO [...] REIPV [...] -16-15.
Місце знахідки: Полтавська обл.,
Козельщинський р-н, с. Говтва

Рис. 433
Фальшивий грошен 1615 р.
Людвіг Георг (1572–1618), Штольберг-Штольберг.
Діаметр: 20 мм; вага: 1,29 г.
H [...] IG GEO-COM
ING [...] DL-WER-ET-HO-16-15
Місце знахідки: Вінницька обл.,
Томашпільський р-н, с. Стіна

Рис. 431
Фальшивий грошен 1611 р.
Альбрехт Фрідріх (1630–1641), Барбі.
Діаметр: 21 мм; вага: 1,14 г.
MO [...] G-COM-BARB ET VLM
RVDOL II-RO [...] IMP-S-A-16-II Z4.
Місце знахідки: Полтавська обл.,
Миргородський р-н, с. Мальці

Рис. 434
Фальшивий грошен 1609 р.
Філіпп Юлій (1592–1626), Померанія-Вольгаст.
Діаметр: 20 мм; вага: 1,31 г.
PHILIPPI [...] IUS [...] IISP*
[...] EL [...] US [...] PNO [...] SO 1[...]9
Приватна колекція (Вишгород)

Рис. 432
Фальшивий грошен 1615 р.
Людвіг Георг (1572–1618), Штольберг-Штольберг.
HE [...] WOLFG G FO COM
[...] MO 16-15 H-L Z4

Рис. 435
Фальшивий грошен 1609 р.
Філіпп Юлій (1592–1626), Померанія-Вольгаст.
Діаметр: 20 мм; вага: 2,2 г.
PHILIPPIU IOS DI SP*
6-SI DEUS PNO OS 0-9-Z4
Місце знахідки: Хмельницька обл.,
Старокостянтинівський р-н, с. Нападівка

Рис. 436

Фальшивий грошен 1609 р.
Філіпп Юлій (1592–1626), Померанія-Вольгаст.
Діаметр: 19,5 мм; вага: 0,96 г.
PHILIPPIU IUS-DTS P
SI DEUS:PNO [...] 1 [...] 0-9-Z4
Місце знахідки: Вінницька обл.,
Шаргородський р-н, м. Шаргород

Рис. 439

Фальшивий грошен 1619 р.
Філіпп Юлій (1592–1626),
Померанія-Вольгаст.
Діаметр: 19 мм; вага: 1,21 г.
C IS [...] D G SI [...] RC
SIDEUS [...] OII SOCO 1-9 Z4
Приватна колекція (Вишгород)

Рис. 437

Фальшивий грошен 1609 р.
Філіпп Юлій (1592–1626), Померанія-Вольгаст.
Діаметр: 19 мм; вага: 0,78 г.
IA [...] D G SN IRC
SIDEUS NOII S [...] C 1-9
Місце знахідки: Волинська обл.,
Луцький р-н, берег річки Стир

Рис. 440

Фальшивий грошен без зазначення року.
Філіпп Юлій (1592–1626), Померанія-Вольгаст.
Діаметр: 19 мм; вага: 1,46 г.
PHIL [...] US [...] IU ZSP-
SI DEUS IAO CN Z4
Приватна колекція (Вишгород)

Рис. 438

Фальшивий грошен без зазначення року.
Філіпп Юлій (1592–1626), Померанія-Вольгаст.
Діаметр: 20/21 мм; вага: 1,6 г.
C [...] A:D· [...] PG-R
SIDEUS NO II [...] CON-I· Z4
Місце знахідки: Волинська обл.,
Ковельський р-н, с. Красноволя

Рис. 441

Фальшивий грошен 1614–1617 рр.
Єпископ Христіан Вільгельм
Бранденбурзький (1598–1631), Магдебург.
Діаметр: 19 мм; вага: 1,02 г.
CRISI II D G RI PMGP
SIDIUS NO II SOCN Z4
Приватна колекція (Вишгород)

Рис. 442

Фальшивий грошен 1614–1620 рр.
Єпископ Христіан Вільгельм
Бранденбурзький (1598–1631), Магдебург.
CRI [...] H-AR [...] P-MA [...]
MAT-D G-ROI- [...] 16.[...]

Місце знахідки: Хмельницька обл., Красилівський р-н,
с. Якимівці

Рис. 445

Фальшивий потрійний крейцер 1610-х рр.
Йоганн Христіан і Георг Рудольф (1602–1621),
Лігніц-Бриг.
DVC SIII-IG-PT-BRIG 6
ET GEOR-RVD ER (3) G-I-OAN-CHRI-

Рис. 443

Фальшиві 3 крейцери 1600–1609 рр.,
кантон Цуг (Швейцарія).
Діаметр: 22 мм; вага: 1,75 г.
DOMINE [...]·P
[...] ANI [...] 160[...]

Місце знахідки: Закарпатська обл.,
Виноградівський р-н

Рис. 446

Фальшивий потрійний крейцер 1614 р.
Карл II (1587–1617), Мюнстенберг-Ольс.
CAROL-D-GD (3) MVNST-OLS
COG:L-ASVP APVS:L614

Приватна колекція Олександра Литвинчука
(Рівне)

Рис. 444

Фальшивий потрійний крейцер 1610-х рр.
Йоганн Христіан і Георг Рудольф (1602–1621),
Лігніц-Бриг.
[...] VCSI-LI-ST [...] 6 [...]
O [...] ET [...] RVD.FM

Рис. 447

Фальшивий потрійний крейцер 1614 р.
Карл II (1587–1617), Мюнстенберг-Ольс.
Діаметр: 19 мм; вага: 0,9 г.
C-AROL-D GD (3) MVNST OLS-
COGI-ASVPV [...] C-AP PV:1014
Місце знахідки: Хмельницька обл.,
Новоушицький р-н, с. Капустяни.
Приватна колекція Олександра Литвинчука (Рівне)

Рис. 454

Фальшивий талер 1620 р.
Ерцгерцог Леопольд, Австрія.
LEOPOLDVS-D:G-ETA CHI DVCES-AVST-DVC-BV+ 1620
ET-STIR-CARIN: CARN:LAND-ALS:

Рис. 455

Фальшиві 2/3 талера 1676 р. Густав (1657–1707),
графство Сайн-Вітгенштейн-Гогенштейн.
Діаметр: 35/38 мм; вага: 12,7 г.
VHC [...] HZHV [...] GVC [...] Z [...]
SEDEVS [...] 2/3 [...] NAORST [...] TRIC [...] 16-76
Місце знахідки: Кіровоградська обл.,
Кіровоградський р-н., с. Мальовниче

Рис. 456

Фальшивий талер курфюрства Саксонії.
Йоган Георг (1611–1656), Альбертинська лінія Веттінів.
MAVRI-D [...] VX SAX [...] ANB
IOHAN [...] DG [...]
Приватна колекція Олександра Литвинчука
(Рівне)

Розділ 10. Пруссія та Бранденбург-Пруссія

Chapter 10. Prussia and Brandenburg-Prussia

Монети Бранденбурзького курфюрства і Пруського герцогства, лена Корони Польської, потрапляють у грошовий обіг Східної Європи від початку XVI ст. Зазначимо, що Пруське герцогство утворено 1525 р. після фактичного розпуску Тевтонського ордену його останнім магістром маркграфом Альбрехтом Гогенцоллерном (1511–1523), сином Бранденбург-Ансбахського герцога Фрідріха I. Цього самого року Альбрехт визнав васалітет Королівства Польщі, і до 1657 р. це світське герцогство було його леном. Лише тоді відбулося об'єднання Пруссії з Бранденбурзьким курфюрством (маркграфи Бранденбурга і курфюрсти Священної Римської імперії з 1608 р. були водночас і герцогами Пруссії).

Серед перших увагу фальшивомонетників привернули срібні гроші великого розміру, карбовані в Пруссії від імені польського короля Сигізмунда I Старого (1506–1548). Нам удалося виявити екземпляр підробленого прусського гроша (рис. 457). Грошами Сигізмунда Старого польського карбування найчастіше послуговувалися як прототипом для підроблення, прусські ж гроші значно рідкіші й у складі скарбів, що визначає згадану підробку дуже рідкісною.

Найчастіші гроші, карбовані в Пруссії і популярні в Східній Європі, випущені від імені герцога Бранденбург-Ансбахського Альбрехта з династії Гогенцоллернів (1525–1568), але вже як світського володаря, герцога Пруссії, а не як великого магістра Тевтонського ордену (1511–1523). Сталість їх стилю і тривалий період карбування зумовили велике поширення та популярність монети, яку часто підробляли. Поряд із численними підробками грошей цього монарха виявлено також єдиний екземпляр фальшивого соліда (рис. 458). Причиною малої кількості підробок найдрібнішої монети герцога Альбрехта є їхня незначна кількість у грошовому обігу [207].

Найбільш популярною монетою Альбрехта Гогенцоллерна (1525–1568) в грошовому обігу був грош, а отже фальсифікати цього номіналу монет трапляються найчастіше (рис. 459–463).

Протягом XIV–XV ст. було налагоджено традиційні торговельні зв'язки Держави Тевтонського ордену в Пруссії з українськими землями, особливо Волиню й Поділлям. Торговці волинських міст Луцька та Володимира мали торговельні відносини з купцями в Королевці (Кенігсбергу), Гданську (Данцигу) і Торуні (Торні). Купці Ганзейського союзу закуповували на Волині сировину та напівфабрикати для промисловості. Після припинення існування орденської держави (1525 р.) ці зв'язки продовжилися з його право-

наступником – герцогством Пруссія. Український учений Василь Орлик зазначає, що серед корпусу знахідок на території сучасної України монет різних номіналів Держави Тевтонського ордену в Пруссії, а також Пруського герцогства відомі деякі фальсифікати цих монет, виготовлених у XV–XVI ст. на збиток державному обігу [208].

Рис. 457

Фальшивий грош 1529 р.
Сигізмунд Старий (1506–1548),
Пруссія (лен Польщі).
Діаметр: 23 мм; вага: 1,99 г.
[...] *I*REX*PO*DO*TOCHI*PRVS
DV* [...] TERR*PRVS*1529

Рис. 458

Фальшивий солід 1530 р.
Альбрехт Гогенцоллерн (1525–1568), Пруссія.
SOLIDVS*PRVSSIE*1530
ALBERTVS*D*G*DVX*PRVSSIE

Приватна колекція Олександра Литвинчука (Рівне)

Найцікавіша підробка минулого належить колекції білоруського нумізмата Іллі Шталенкова – прусські 3 гроша з позначкою «1538» (рис. 464), знайдені в Білорусі. Сьогодні це єдиний відомий фальсифікат трояка Бранденбурга-Пруссії.

Серед корпусу монетних фальсифікатів XV–XVI ст. вирізняється якістю підробка золотого дуката (рис. 465), виявлена в грудні 2013 р. у с. Карачківці, Чемеровецького району, Хмельницької області [209, с. 48]. Прототипом для виготовлення цієї підробки слугував дукат 1588 р., карбований на монетному дворі Кенігсберга, від імені маркграфа Бранденбург-Ансбаха Георга Фрідріха I як адміністратора Пруського герцогства (1569–1603) [210, с. 60].

Рис. 459
Фальшивий грош (тип із довгою бородою) 1544 р.
Альбрехт Гогенцоллерн (1525–1568), Пруссія.
Діаметр: 20 мм; вага: 1,37 г.
IVSTVS* [...] 1544
PRVSS ALBER [...] DVX
www.forum.violity.com

Рис. 462
Фальшивий грош 1545 р.
Альбрехт Гогенцоллерн (1525–1568), Пруссія.
Діаметр: 23 мм; вага: 1,58 г.
IVSTV REX* FIDE VIVIT 1545*
ALBER*D G*MARBRA IDVVI*PRVSS
Приватна колекція Олександра Литвинчука
(Рівне)

Рис. 460
Фальшивий грош,
Альбрехт Гогенцоллерн (1525–1568), Пруссія.
Діаметр: 24 мм; вага: 2,15 г.
IVS* [...] DE VIVIIVI*EDI*X*
ALVER*D-G*MAI*BR*AI*DVX PS
Приватна колекція Олександра Литвинчука
(Рівне)

Рис. 463
Фальшивий грош із позначкою «151»,
Альбрехт Гогенцоллерн (1525–1568), Пруссія.
Діаметр: 22 мм; вага: 1,96 г.
И*IVSTVS*EX*FIDE [...] VIVI*ISI*
ID*G*МАЯ*ВЯАН DVX*ІАЯСС*
Приватна колекція (Вишгород)

Рис. 461
Фальшивий грош 1543 р.
Альбрехт Гогенцоллерн (1525–1568), Пруссія.
Діаметр: 22 мм; вага: 1,65 г.
IVSTVS*EX*FIDE*VIVII*1543*
ALBER*D*G*MARBRAI*DVYI
Приватна колекція (Вишгород)

Рис. 464
Фальшиві 3 гроша
Альбрехта Гогенцоллерна (1525–1568)
із позначкою «1538».
Діаметр: 21 мм; вага: 2,04 г.
ALBER-D-G-MAR-BRAN-DVX-PRV
III / -GROSSAR- / -TRIPLEX- /
- ALBER [...] / - PRVSSIE- / *1538
Приватна колекція Іллі Шталенкова
(Мінськ, Білорусь)

Рис. 465

Фальшивий дукат 1588 р.
Георг Фрідріх I Бранденбурзький (1569–1603), Пруссія.
Діаметр: 22/23; вага: 3,2 г.
GEORG:FRI:DD:G M BR:DVX-PRVSS
MONEYNOVA:
<AVR>E<AYD>V.CAYPRVSSY1588
Місце знахідки: Хмельницька обл.,
Чемеровецький р-н, с. Карачківці
www.forum.violity.com

Фальсифікат дуката виготовлено способом карбування фальшивими штемпелями по срібній заготовці з нанесеною золотою фольгою, що чітко видно на зрізі монети в отворі на її полі (рис. 466).

Рис. 466

Рис. 467

Нанесена легенда містить помилки, зокрема «FRI:DD» замість «FRID:D», де «FRID» означає ім'я емітента – «FRIDRICUS». Можливо, різьбяр штемпеля взяв за роздільник легенди «:» елемент другої літери «D» (рис. 467) в оригінальній монеті і вже під час нанесення легенди розмістив його перед першою літерою «D».

Крім того, Василь Орлик помітив й інші дефекти в іконографії (стилістиці), зокрема в зображенні герцога та орла, а також у літерах легенди, що свідчить про кустарне, нелегальне виготовлення субератної монети.

У монетних скарбах Східної Європи в XVII ст. фіксують значні групи монет інших держав Старого світу, які перебували в обігу разом із польськими та литовськими. Це насамперед монети Бранденбурга-Пруссії, Германської імперії, земель і міст Прибалтики. Карбовані на монетному дворі в Кенігсберзі пруські монети та карбовані в Кельні бранденбурзькі драйпелькери та шилінги швидко перемішалися з півтораками та гроше-нами. З'явилися у 1620-х рр. й орти (1/4 талера) Пруського герцогства. Кількість драйпелькерів, увезених із Бранденбурга-Пруссії, така значна, що вони трапляються і в скарбах XVIII ст.

На початку XVII ст. у Пруссії налагоджується карбування драйпелькерів від імені Бранденбурзького курфюрста Йоганна-Сигізмунда (1608–1619), як стилістично схожі з півтораками Речі Посполитої були втілені в підробці (рис. 468 і 469) так само, як і схожі на них драйпелькери герцогства Померанія-Вольгаст. Про фальсифікати цих драйпелькерів ішлося в розділі 9, присвяченому Священній Римській імперії.

Рис. 468

Фальшивий драйпелькер 1615 р.
Йоганн Сигізмунд (1608–1618), Пруссія.
REELI· [...] L-GL-MONT
IOH SIG-D:GMAR BRA [...] RI 16-15 Z4
Приватна колекція Олександра Литвинчука
(Рівне)

Рис. 469

Фальшивий драйпелькер 1615 р.
Йоганн Сигізмунд (1608–1618), Пруссія.
EEL-I-IPRI [...] GL-MONDRAR
IOH SI G D:G:MAR-BRASI 16-16 S4
www.forum.violity.com

Нова хвиля надходження пруських монет спостерігається за часів правління курфюрста Бранденбурзького та герцога Пруського Георга Вільгельма (1619–1640). Карбовані від його імені шилінги (соліди) масово поширюються разом із польсько-литовськими та шведськими солідами. Ми дослідили дві підробки солідів Георга Вільгельма, виконані на дуже низькому рівні (рис. 470–471).

Цікавий екземпляр гібрида соліда (рис. 472), прототипами для виготовлення якого слугували аверси із зображеннями монограм на двох солідах: шведської королеви Христини I (1632–1654) і пруського курфюрста Георга Вільгельма як герцога Пруссії (1610–1640).

Рис. 470
Фальшивий солід.
Георг Вільгельм (1619–1640), Пруссія.
Діаметр: 15 мм; вага: 0,51 г.
[...] A-C-C-O [...]
[...] IO-IOI-O [...]
Приватна колекція (Вишгород)

Рис. 473
Шилінг Антона Гюнтера (1603–1667), Ольденбург.
AG CO.OL-E-D-D-II-K-
IN-MA-DONI-SORS MEA
www.forum.violity.com

Рис. 471
Фальшивий солід.
Георг Вільгельм (1619–1640), Пруссія.
Діаметр: 15 мм; вага: 0,49 г.
Приватна колекція (Вишгород)

Рис. 474
Шилінг Антона Гюнтера (1603–1667), Ольденбург.
Діаметр: 16 мм; вага: 0,45 г.
[...] CO.OL-E-D-D-IE-E-K-
IN-MA-DONI-SORS-MEA
Місце знахідки: Черкаська обл.
Приватна колекція (Вишгород)

Рис. 472
Фальсифікат – гібрид пруського соліда
Георга Вільгельма (1619–1640) і шведського соліда
королеви Христини I (1632–1654)
www.forum.violity.com

Дивним є той факт, що сьогодні нам не відомі підробки пруських драйпелькерів Георга Вільгельма, які мали значне поширення в грошовому обігу українських земель, насамперед якщо говорити про випуски 1620-х рр.

Нумізмати фальшивими монетами часто помилково вважають дуже рідкісні монети Ольденбурзького графства, карбовані від імені Антона Гюнтера (1603–1667) (рис. 473–474). За своїм стилем ці монети наслідують прибалтійські соліди. Також відомий варіант із монограмою «GA», що є монограмою графа Антона Гюнтера, а не іміта-

цією монограми короля Швеції Густава II Адольфа (1611–1632) на шведських солідах [211].

У Пруссії в 1620-ті рр. карбують монети номіналом 1/4 талера або орти, які масово поширюються разом із монетами аналогічного номіналу, карбованими в Речі Посполитій. На відміну від підробок ортів, що наслідують орти монетних дворів у Бидгощі та Гданську, пруські орти, викарбувані в Кенігсберзі, серед підробок нечисленні. Нам удалося вивчити лише один екземпляр фальсифікату орта Георга Вільгельма (1619–1640) (рис. 475).

Від початку правління «Великого курфюрста» Фрідріха Вільгельма (1640–1688), так само як і за курфюрста Георга Вільгельма (1619–1640), триває підроблення солідів (рис. 476) та ортів (рис. 477–479).

Але незабаром як прототип для підробок фальсифікатори використовують також шостаки Фрідріха Вільгельма (рис. 480–482). Варто зазначити, що кількість підробок шостаків ортів за курфюрста Фрідріха Вільгельма значно зростає порівняно з періодом правління його батька.

До кінця XVII ст. монети Пруссії втрачають важливу роль у грошовому обігу українських земель, підробки стають дуже рідкісними. Єдина відома нам підробка кінця XVII ст. – фальсифікат

гульдена (2/3 талера) із позначкою «1699», карбований від імені курфюрста Фрідріха III (1688–1713) (рис. 483), яка свідчить про те, що її підробку могли виробляти вже на початку XVIII ст.

Ще однією єдиною відомою на сьогодні тогочасною підробкою монети Пруссії є 1/6 талера 1678 р. з ім'ям Йоганна Фрідріха (рис. 484).

Рис. 475

Фальшивий орт 1624 р.

Георг Вільгельм (1619–1640), Пруссія.

GEORGI WILHELM:V:G:G:M:Z:BRN

·D:H:R:R:HRI:G:V:GHVRN:I:P:Z:G:CBH: 2-4

Приватна колекція Олександра Литвинчука (Рівне)

Рис. 478

Фальшивий орт 1698 р.

Фрідріх Вільгельм (1640–1688), Пруссія.

Діаметр: 17 мм; вага: 4,61 г.

FRIDERICUS· [...] B S RIAC&E

SUPREMUS D[...]X [...] PRUSSIA*1698 1-8 S-D

Приватна колекція Олександра Литвинчука (Рівне)

Рис. 476

Фальшивий солід.

Фрідріх Вільгельм (1640–1688), Пруссія.

Діаметр: 14/15 мм; вага: 0,24 г.

Приватна колекція (Вишгород)

Рис. 479

Фальшивий орт.

Фрідріх Вільгельм (1640–1688), Пруссія.

Діаметр: 26/28; вага: 5,3 г.

[...] SRI [...]

[...] PREMUS [...] PRUS [...]

Приватна колекція (Вишгород)

Рис. 477

Фальшивий орт 1698 р.

Фрідріх Вільгельм (1640–1688), Пруссія.

Діаметр: 30 мм; вага: 5,31 г.

FRIDERICVS [...] D G M-BS-R-IAC&E

SUPREMUS:DUXXIN·PRU:SSIAO 1698 1-8 S-D

Приватна колекція Олександра Литвинчука (Рівне)

Рис. 480

Фальшиві 6 грошей.

Фрідріх Вільгельм (1640–1688) з позначкою «1669».

Діаметр: 25 мм; вага: 1,76 г.

FRID WILH D G M PRSIA ARCH [...]

SUPRIMOS DOX IN PRUSSIA

Приватна колекція (Вишгород)

Рис. 481
Фальшиві 6 грошей 1686 р.
Фрідріх Вільгельм (1640–1688), Пруссія.
Діаметр: 25 мм; вага: 2,27 г.
E-S-R-IA-C&E-BA-FRID WILH D G
SUPREMUS DUX PRUSSIA VI 16-86
Місце знахідки: Волинська обл.,
Володимирський р-н, м. Нововолинськ
www.forum.violity.com

Рис. 483
Фальшиві 2/3 талера 1699 р.
Фрідріх Вільгельм III (1688–1713), Пруссія.
FRIDER-III:D-G-M-B-S-RI-A-C&ELECT-
MONETA NOVA (2/3) BRANDENB-1699 IC-S [...]
Приватна колекція
Олександра Литвинчука (Рівне)

Рис. 482
Фальшиві 6 грошей 1686 р.
Фрідріх Вільгельм (1640–1688), Пруссія.
Діаметр: 25 мм; вага: 2,58 г.
[...] FRID WILH [...]
[...] SUPREMUS [...]
Місце знахідки: Волинська обл.,
Іваничівський р-н, с. Тишковичі.
Приватна колекція (Вишгород)

Рис. 484
Фальшиві 1/6 талера 1678 р.
Йоганна Фрідріха, Пруссія.
BRAND-MAG: (1/6) OIH-FR-D-G-M-
78-FR-D-B-NOR: FR-NAT BVM G 16
Приватна колекція
Олександра Литвинчука (Рівне)

Розділ 11. Голландія

Chapter 11. Holland

Голландські талери, устоявши на вершині популярності в грошовому обігу протягом кількох століть, у XVI–XVII ст. майже зовсім заповнюють грошовий обіг Східної Європи. Але всі найпопулярніші голландські монети вирізнялися низькою якістю карбування: погане виробництво заготовок, штемпелями послуговувалися мало не до зносу. Участь у грошовому обігу українських історичних регіонів середини XVII ст. голландських талерів унаочнюють літописні джерела [212, с. 223].

У скарбах XVII ст. частіше фігурують флорини, зільбердукати, альбертусталери (патагоні), риксдаальдери та левендаальдери. Вони в грошовому обігу українських земель набули такої значної популярності, що їх навіть назвали «принципами», «кістками», «левками» тощо, а також використовували як прототипи для підробки (рис. 485–490).

Працівники Центру археологічних досліджень під час розкопок 1997 р. у культурному шарі другої половини XVII ст. (Москва, вул. Пречистенка) виявили фальшивий флорин, прототипом виготовлення якого став флорин Кампена (рис. 486). Монета виготовлена на мідній заготовці з нанесенням шару срібного плакування. Публікатор цієї монети вчений Сергій Зверев за збереженими залишками легенди точно атрибутував прототип фальсифікату як флорин Кампена, карбованого від імені імператора Священної Римської імперії Матіаса Габсбурга (1612–1619).

Рис. 485
Фальшивий флорин Кампена.
FLOR ARG:CIV: (28) IMO.CAMPEN
MATH:ID:GRP [...] MP.SE [...] AVGV 28
Приватна колекція Олександра Литвинчука (Рівне)

Висновки про те, що прототип фальсифікату належить карбуванню Кампена, зроблено, ґрунтуючись на аналізі елементів герба. Стосовно можливого потрапляння підробки до Москви є припущення – її привезли з українських земель торговельним шляхом [213]. Знахідка фальшивого флорина в Москві засвідчує слушність версії «турецького» шляху появи підроблених флоринів.

Московська держава імпортувала срібло землями Османської імперії. Фальшиві флорини виявляють часто й у Криму. Імовірно, потрапляли вони на півострів із Туреччини або виготовляли їх разом із фальшивими левендаальдерами для виплати данини.

Рис. 486
Фальшивий флорин Кампена.
FLOR ARG CIV (28) [...] MA [...] IMP-SM-AETM AVG [...]2
Місце знахідки: Росія, Москва
(з розкопок 1997 р.)

Досліджуючи підробки найпоширеніших флоринів (монет номіналом 28 штюверів), можна констатувати велике розмаїття технологій їх виробництва. Яскравим прикладом цього слугує екземпляр фальшивого флорина Ембдена (рис. 487). Напевно, його карбували штемпелями з рельєфним зображенням. Виготовити такий інструмент можна методом виливки у форму. Тому зображення на ньому вдавлене та дзеркальне. Наймасовіше карбування флоринів усіх монетних дворів спостерігалось в Кампені та Ембдені (сучасна назва Емдена, Німеччина). Ця тенденція позначилася і на підробленні монет – серед вивчених нами фальсифікатів переважна кількість наслідує флорини цих емісій. Фальсифікати флоринів Давентера (рис. 488) трапляються значно рідше.

Рис. 487
Фальшивий флорин
Ембдена із дзеркальним зображенням.
OLO [...] [...] OMIM [...] SEM AVG [...]2
Місце знахідки: Житомирська обл.,
Чуднівський р-н, с. Дриглів

Рис. 488
Фальшивий флорин 1619 р. Давентера.
Діаметр: 38 мм; вага: 21,05 г.
FLOR ARG CIV (28) IMP-DAVENT-:
·MATH·I·D·G [...] M AVG
Місце знахідки: Одеська обл.,
Білгород-Дністровський р-н, с. Біленьке
www.forum.violity.com

Рис. 489
Фальшивий флорин Ембдена.
FLOR-ARGEN (28) CIVITAT-E [...] FERDINAND-II-RO [...] AVGV 28
Місце знахідки: Волинська обл., Локачинський р-н, с. Линів
www.forum.violity.com

Рис. 490
Фальшивий флорин Ембдена.
Діаметр: 39,7 мм.
[...] CIVITAT-EMB
[...]
Місце знахідки: АР Крим, м. Старий Крим
www.forum.violity.com

Вельми популярні й часто трапляються у скарбах Східної Європи риксдаальдери, але їх підробки, що наймовірно, рідкісні. Можливо тому, що вони високопробні і виготовлялися за імперською стопою. Ми вивчили лише один такий екземпляр, прототипом для виробництва підробки якого (рис. 491) слугував риксдаальдер 1620 р., напевно, найпопулярніший у грошовому обігу Схід-

ної Європи серед монет такого типу. Хоч як це дивно, нам удалось виявити фальсифікат монети саме цього року карбування серед риксдаальдерів.

Рис. 491
Фальшивий риксдаальдер 1620 р. Гельдерна
MO-ARG-PRO· CONFOH·BEL-GEL
CONCORDIA·RES·PARVAE·CRES CVNT 16-20
Приватна колекція Олександра Литвинчука (Рівне)

Серед підробок альбертусталерів (рис. 492) спостерігається цікава особливість – як прототипи для виготовлення фальсифікатів використовують уже і фракції талерів (у нашому випадку 1/2 талера).

Рис. 492
Фальшивий альбертусталер 1631 р.
PHIL·III·D·G·HISP·ET·INDIAR·REX· 16-31
ARCHID·AVST·DVX·BVRG·BRAB·Z:
Приватна колекція Олександра Литвинчука (Рівне)

До колекції Національного музею історії України (Київ, вул. Володимирська, 2) 2000 р. надійшов скарб західноєвропейських і російських монет XVI–XVII ст., а також різних дрібних предметів загалом 13 300 екземплярів. У знахідці на особливу увагу заслуговують дві фальшиві монети, прототипами для виготовлення яких стали такі великі срібні монети:

недатований флорин Ембдена (Німеччина, Прусска Вестфалія) часів правління імператора Фердинанда III Габсбурга (1637–1657) (рис. 493);

патагон Брабанту (Іспанські Нідерланди) часів правління короля Іспанії Філіппа IV (1621–1665) 1646 р. (рис. 494).

Особливість цих фальшивих талерів полягає в їх виготовленні – напаяванні срібних пластин на заготовку з недорогоцінного металу. Така технологія, слушно зауважує Зінаїда Зразюк,

нагадує спосіб виготовлення західноєвропейських срібних печаток (наприклад, булли венеціанських дожів), але заповнювали їх більш м'яким матеріалом: воском або мастикою [214, с. 124–125].

Рис. 493
Фальшивий недатований флорин Ембдена (Німеччина, Пруська Вестфалія) часів правління Фердинанда III Габсбурга (1637–1657).
Діаметр: 37,5 мм; вага: 13,95 г.
[...] VIT-AT-EMB
FERDINAN [...] M [...] AVG
Національний музей історії України; інв. № AR-19420

Рис. 494
Фальшивий альбертусталер 1646 р.
Філіпп IV (1621–1665), Брабант.
Діаметр: 42,4 мм; вага: 26,06 г.
PHIL-III-D-G-HISP-ET-INDIAR-DV [...] 16-46
-ARCHID [...] BVRG-BRAB-Z
Національний музей історії України; інв. № AR-19365

Тонкі срібні пластини, що покривають ядро, найімовірніше, не карбували офіційними штемпелями, їх спочатку продавлювали оригінальними монетами. Можливо, фальшивомонетники завдавали удару по пластині, що над оригінальною монетою зі шкіряними прокладками для пом'якшення удару і забезпечення значної еластичності та чіткості рисунка.

Поряд із плакованими підробками патягонів і підробками із застосуванням паяння пластин відомі й імітації з високим вмістом срібла. Наприклад, імітацію патягона Брабанту (рис. 495) виявлено у скарбі поблизу Орші (Білорусь) із понад тисячі таких екземплярів. Зображення елементів герба та легенди цієї монети мають імітативний характер, проба дорогоцінного металу в складі сплаву, за результатом рентгенофлуоресцентного аналізу, становить майже 87 %. У сплаві металу

патагона золота – 0,18 %, свинцю – 0,15 %, арсену – 1,11 %, міді – 11,1 % і заліза 0,1 %, що унаочнює використання як сировини для виробництва якісного рудного срібла. Високий вміст срібла в складі сплаву свідчить про суттєву вигоду від карбування фальсифікату навіть із дотриманням установлених ваги та проби, зважаючи на різницю між фактичною та номінальною вартістю монети. Тобто метал у вигляді монети в досліджуваному періоді мав вищу цінність, ніж метал у вигляді сировини або брухту.

Рис. 495
Фальшивий альбертусталер 1650 р. зі срібла.
Діаметр: 41 мм; вага: 25,33 г.
PH-R-IDIL-III-D [...] G-HISP-ETIN-D [...] BREX [...] PH 16-50
-A-RCHID-AVETDV [...] BVRG-DOM-T-OR [...]
Місце знахідки: Білорусь, Оршанський р-н,
м. Орша (зі складу скарбу).
Приватна колекція (Москва)

Імовірно, до виробництва цієї імітації причетні високопосадовці або особи високої знаті. Таку доволі високоякісну підробку виготовив емітент без права монетної регалії на цей тип монети.

У знахідках на території Волині часто присутні фальшиві альбертусталери та, що не менш цікаво, їхні дрібніші фракції – 1/2 та 1/4 талера (рис. 496–497). Наявність концентрації фальсифікованих різних номіналів крупних срібних монет може свідчити існування майстерні фальшивомонетників в цьому регіоні наприкінці XVII ст. Підтверджує цю тезу відома знахідка фальшивомонетників, про яку йдеться нижче.

Рис. 496
Фальшивий альбертусталер 1689 р.
CAROL-II-D-G-AISP-ET-INDIAR-REX- 16-89
ARCHID-AVST-DVX-BVRG-BRAB-Z
Приватна колекція
Олександра Литвинчука (Рівне)

Рис. 497

Фальшиві 1/2 альбертусталера 1649 р.
Діаметр: 36 мм; вага: 11,56 г.
PHI [...] III D-G- [...] P-ET [...] REX 16-49
·AR [...] ID-A-SP-DVX-B [...] B-Z
Місце знахідки: Волинська обл.,
Володимир-Волинський р-н, с. Хмелівка
www.forum.violity.com

Випадкова знахідка – сім підроблених штемпелів для карбування патагонів та їхніх 1/2 фракцій (рис. 498) привернула увагу жителів Волинської області. На жаль, доля артефактів наразі не відома. Штемпелі, за нашими даними, є частиною приватної колекції в Україні. За наявними ілюстраціями і деталями, що збереглися, можна впевнено визначити лише один прототип підроблюваної монети – це половина альбертусталера 1676 р. (за залишками зображень на одному зі штемпелів). На жаль, сьогодні не виявлено підробок альбертусталерів, карбованих за допомогою зазначених штемпелів. А втім, зважаючи на їхню зношеність, фальсифікатори, імовірно, зробили чималу кількість підробок. Також наявність цих штемпелів додатково свідчить про функціонування в регіоні добре налагодженого центру з фальсифікування монет.

Рис. 498

Штемпелі для карбування фальшивих альбертусталерів та їх 1/2 фракцій.
Лицьовий бік, вигляд збоку, а також скановані зображення їх воскових відбитків.
Місце знахідки: Волинська обл.
www.forum.violity.com

Значного поширення у XVII ст. набула фальсифікація та імітація левендаальдерів Республіки Об'єднаних провінцій Нідерландів. Регіонально суб'єкти фальсифікації талерів частіше розташовувалися в районах, бідних на видобуток срібної руди, отже, там цінувалася срібна монета. Серед таких інтегровані в міжнародну торгівлю Валахія, Молдова та Буковина, у яких знахідки фальшивих левендаальдерів не рідкість.

Кількість срібла в левендаальдерах становила приблизно 4/5 від складу срібла в талерах, карбованих за імперською стопою (офіційно проби 889 проміле). «Левки» карбувалися зі свідомо заниженим вмістом срібла (проба приблизно 720–750 проміле) для торгівлі з країнами Сходу.

Про значне поширення левендаальдерів свідчать також монетні знахідки в Румунії: с-ще Кордун [215] – 61 монета номіналом талер і напівталер провінцій Голландія, Західна Фризія, Утрехт, Зеландія і міст Цволле (Зволле), Ембден, Кампен, Євер та Гельдерн; с-ще Трифешти [216] – 109 монет номіналом 1 талер міст Кампен, Девентер і Цволле (Зволле), провінцій Західна Фризія, Голландія, Утрехт, Оверейссел, Зеландія, а також польські орти (1/4 талера) Сигізмунда III Ваза (1587–1632) карбування монетних дворів Гданська та Бидгощу.

Варто наголосити, що фальсифікати левендаальдерів найчастіше виконані на дуже високому художньому рівні. Іконографічна складність малюнка цього талера виявилася, засвідчують вивчені нами екземпляри (рис. 499–502), проблемою для фальсифікаторів, оскільки серед населення популярнішими вважалися талери як великі та дорогі монети. Тож перед фальшивомонетниками постало завдання виготовити підробки високого рівня. Прототипами для виготовлення підробок, опублікованих у цьому розділі, були найбільш популярні левендаальдери карбування монетних дворів Гельдерна, Ембдена і Утрехта.

Рис. 499

Фальшивий левендаальдер 1659 р. Гельдерна.
Діаметр: 40 мм; вага: 21,37 г.
MO ARG [...] CON- [...] GEL
16*59-CO [...] DENS D [...] ONON MOVETVR
Місце знахідки: Одеська обл.,
Білгород-Дністровський р-н, м. Білгород-Дністровський.
Приватна колекція

Рис. 500
Фальшивий левендаальдер Ембдена.
Діаметр: 40 мм; вага: 21,23 г.
MO ARGEN [...] EMB
[...]·D [...] DNOM [...]
Приватна колекція (Вишгород)

Рис. 501
Фальшивий левендаальдер 1648 р. Утрехта.
MO-ARG PROCON [...] OE BELG TRA
CONFIDENS-DNOROM MOVETVR·16·48
Приватна колекція Валентина Санду (Румунія)

Рис. 502
Фальшивий левендаальдер 1626 р.
провінції Голландія.
Діаметр: 41 мм; вага: 24,1 г.
MA-RG-FROGON FOE BEL [...] HOLx
x*x 1626-CONFIDENS*DNO*NMOV-T-R
Місце знахідки: АР Крим, Білогірський р-н, с. Багате
www.forum.violity.com

Знахідки левендаальдерів відомі й у великих давніх депозитах. Яскравим прикладом цього скарб із с. Березне, що на Рівненщині, який нараховував 95 монет, переважно талерів, зокрема 53 левендаальдерів [217].

Фальшивий левендаальдер знайдено під час археологічної експедиції поблизу фортеці в Хотині. На думку публікаторів знахідок, підробку виготовлено в самій Туреччині та привезено звідти

[218, с. 4]. Високу частоту знахідок фальсифікатів «левків» виявлено і в Бессарабії та Молдові, що зумовлено, напевно, потребою сплачувати данину талерами Оттоманській імперії [193].

Переважна кількість талерів, виявлених на території України, це левендаальдери Республіки об'єднаних провінцій Нідерландів, що розповсюджувалися всією територією Східної Європи в результаті міжнародної торгівлі. Відомі ці талери і в Османській імперії, де їх називали «арслани куруші», тобто «левковий талер», термін, використовуваний і на українських землях того часу. У другій половині XVII ст. левендаальдери обмінювали за курсом на 60 литовських або 75 польських грошей.

Завдяки популярності і поширеності в князівствах Італії та Вестфалії почали карбувати наслідування левендаальдерам. У Рітберзькому графстві монети цього типу карбували в 1660 р. за правління графа Йоганна IV (1640–1660) (рис. 503) [219, с. 151].

Рис. 503
Талер Рітберзького графства (кредитна монета).
Приватна колекція Дмитра Староверова (Київ)

Рітберг (нім. Rietberg) – графство у Священній Римській імперії німецької нації у верхів'ях Емсу. Межувало з Равенсбрюзьким графством на півночі, єпископствами Падерборн (на сході) та Оснабрюк (на заході), існувало з XI ст. до 1807 р. У другій половині XVI ст. графством володіла династія графів Кірксена. З огляду на якість талери Рітберга вважають неповноцінними монетами або державними підробками, оскільки вони мали лише покриття сріблом [220]. Але чи фальсифікати вони? За об'єктивними ознаками талери Рітберга подібні до кустарних фальсифікатів, виготовлених методом плакування заготовки з небагородного металу срібною ртутною амальгамою. Кустарні підробки левендаальдерів, карбовані, імовірно, у приватних монетних майстернях таємно, незрідка трапляються в знахідках у Румунії [221], Молдові та південно-західній частині України.

Стилістично талери Рітберга максимально наближені до левендаальдерів Нідерландів, зображуючи солдата та лева на аверсі та реверсі відповідно. Вага представленого талера (25,95 г) майже

така сама, як і вагова норма монет голландського карбування.

Наявність ртуті та срібла у складі сплаву недвозначно доводить застосування техніки ртутної амальгами, велика кількість міді засвідчує використання мідного осердя для подальшого нанесення на нього тонкого срібного шару. Тож, аналізуювши склад металу, маємо підтвердження технології виготовлення такого монетного типу. Щодо питання, чи можна вважати талери Рітберга фальшивими, вони, на нашу думку, найкоректніше підпадають під визначення імітації монети [222].

Укритий срібним шаром мідний талер Фландрії з позначкою «1643» знайшли місцеві жителі у великому скарбі неподалік с. Кулівці (Заставнівського району Чернівецької області) 1860 р. Фальшивий талер виявили серед дрібних монет Швеції, Бранденбурга, Речі Посполитої, Тешена, а також інших талерів Об'єднаних провінцій Нідерландів. На реверсі талера збереглася легенда «CONFIDENS DNO NON MOVETVR» [223, с. 204].

На відміну від альбертусталерів, флоринів і левендаальдерів, голландські зільбердукати були менш поширені в Східній Європі, тому й відомих кустарних підробок талерів цього типу значно менше. Нам удалося вивчити лише один екземпляр фальшивого зільбердуката провінції Західна Фризія (рис. 504).

Рис. 504
Фальшивий зільбердукат, Західна Фризія.
Діаметр: 42 мм.
M [...] PRO:CONFCE: EL [...] WESTF:
CONCORDIAI RES PARVAE [...] C [...] 16-95
Місце знахідки: Рівненська обл.
www.forum.violity.com

Фальсифікатори не оминули й золоті голландські монети. Високим рівнем виготовлення вирізняється фальшивий голландський дукат, знайдений у Вінницькій області (рис. 505). Слід зазначити, що за кількістю відомих підробок голландські дукати поступаються хіба що цехінам Венеціанської республіки. Але навіть пізні емісії голландських дукатів підробляли й далі.

В актових матеріалах збереглися свідчення про кримінальні справи, пов'язані з фальши-

вомонетниками, які підробляли золоті дукати. Їх вивчав український дослідник Роман Шуст. Описуючи процес виробництва та розповсюдження фальшивих монет на території Руського воеводства, Роман Мар'янович зазначає, що в 1650 р. міській владі Львова вдалося заарештувати якогось Кріста Грека, родом з Ясс (місто на території сучасної Румунії). Серед його речей знайдено штемпель для фальшивих голландських дукатів. Під час огляду у фальсифікатора також виявили залізний штемпель із зображенням воїна, який тримає в руці пучок стріл [2, с. 97].

Рис. 505
Фальшивий дукат 1645 р. Голландія.
CONCORDIA RE APV AORE 16-45
MOORD / PROV / BOED [...] R / BEL [...] AD
Місце знахідки: Вінницька обл. (у складі скарбу)
www.forum.violity.com

Досліджуваний нами матеріал свідчить, що нідерландські дукати слугували прототипами для фальшивок і в наступні століття. На початку XVIII ст. технологія карбування вдосконалилася, тому фальсифікаторів рідше цікавили монети дрібних номіналів. Вони й далі підробляли золоті дукати (рис. 506).

Рис. 506
Фальшивий дукат 1729 р., Голландія.
Діаметр: 22 мм; вага: 3,22 г.
CNCORDIA RES PARC RES*HOL 17-29
NOORD / PROVIN / COED [...] / BIIGAD / I.I.GIMP
Приватна колекція
(Вишгород)

Слід зазначити, що технічні характеристики досліджуваної фальшивки наближені до оригінальних монет цього типу. Вага дуката державного карбування становила 3,5 г [224, с. 18].

Оригінальні голландські дукати протягом століть містили зображення лицаря в обладунках із мечем у правій руці та пучком стріл у лівій, із боків від якого позначали рік. На реверсі монетна легенда поміщена в квадратний картуш, прикрашений із боків рослинним орнаментом. Досліджений нами фальшивий дукат має суттєві іконографічні (стилістичні) відхилення від монет державного карбування, а саме: примітивніше передавання літер легенди та зображення лицаря, грубіше зображення орнаментів, нерівності картуша. Не можна залишити поза увагою й те, що фальсифікат має розбіжності у техніці виробництва, зокрема у виготовленні штемпеля для його карбування без використання пуансонів. Зважаючи на те що в монетній легенді немає однакових літер, нанесених на заготовку штемпеля за допомогою пуансонів, а також суттєву відмінність і схематичніше передання, можна зазначити, що фальшивомонетник виготовив штемпель, вирізавши його вручну, використовуючи штихелі (різці). Заготовки для підроблення дукатів створювали, мабуть, методом вирубування їх із розкачаного листа металу. Важливим є й те, що на виготовлену під фальсифікат заготовку зі срібла наносили рельєфне зображення та покривали його золотом. Для точнішого уявлення про техніку виготовлення описуваного фальсифікату ми застосовували рентгенофлуоресцентний аналіз складу сплаву поверхні металу. Основу для виробництва фальшивки виготовлено зі срібла, золоте покриття нанесено із застосуванням методу амальгами, про що свідчить наявність ртуті на поверхні підробки.

Варто також наголосити, що нанесений шар золота дуже великий.

Зазначимо, що технічно виробництво дослідженої підробки дуката відбувалося такими етапами:

виготовлення штемпеля, елементи зображення на робоче поле якого нанесли за допомогою штихелів;

виготовлення заготовки методом вирубування зі срібного листа;

нанесення рельєфу фальшивими штемпелями; нанесення покриття шаром золота методом амальгами.

Важливо, що фальсифікат виготовлено на дуже високому технологічному рівні, наближеному до рівня виробництва монет на державних монетних дворах. Це свідчить про те, що до випуску таких підробок причетні особи, які мали важливі навички в обробленні металів (ювеліри, ковалі, ливарники, карбувальники, зброярі та ін.). Можна припустити, що описуваний фальсифікат виготовлено не пізніше середини XVIII ст.

Отже, ми встановили, що з-поміж монет Голландії в грошовому обігу Східної Європи набули широкої популярності в населення номінали талер, флорин і дукат. Серед талерів найбільшу кількість становили підробки з використанням як прототипи альбертусталерів і левендаальдерів; інші типи талерів (зілбердукати і риксдаальдери) трапляються значно рідше. Фальсифікати золотих дукатів дуже часті, прототипами їх виготовлення є як ранні, так і пізні дукати провінцій Голландії (Нідерландів).

Список використаних джерел

- [1] Иннз Б. Подделки и мошенники, которые потрясли мир. Правда о самых великих обманах в истории. Харьков : Книжный клуб, 2006. 255 с.
- [2] Шуст Р., Шлапінський В. Карбування та розповсюдження фальшивої монети на території Руського воєводства в XV–XVII ст. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2002. Вип. 37(1). С. 95–102.
URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shust_Roman/Karbuвання_ta_rozpovsiudzhennia_falshyvoi_monety_na_terytoarii_Ruskoho_voievodstva_v_XV-XVII_st.pdf
- [3] Болгов В. В., Чепак В. П., Чепак Г. Д. Нумизматика: Рассказы о золотых, серебряных, медных монетах. Киев : [б.и.], 2006. 176 с.
- [4] Голиш Г. М. Основы нумизматики : навч. посіб. 2-ге вид., доп. і випр. Черкаси : Черкаський ЦНТЕІ, 2006. 314 с.
- [5] Воронов Ю. П. Страницы истории денег. Новосибирск : Наука, 1986. 175 с.
- [6] Горнунг М. Б. Африканские «примитивные» деньги в музеях России. *Седьмая всероссийская нумизматическая конференция* : тез. докл. и сообщ. (Ярославль, 19–23 апр. 1999 г.). М., 1999. С. 79–80.
- [7] Федоров-Давыдов Г. А. Монеты – свидетели прошлого. М. : Издательство Москов. ун-та, 1985. 176 с.
- [8] Нечитайло В. В. Мини-каталог польско-литовских монет, обращавшихся на территории Украины XIV–XVIII вв. *Нумизматика і фалеристика*. 1997. № 3. С. 11–22.
URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Nechytailo_Valerii/Kataloh_monet_Ukrainy_periodu_kozachchyny_XV-XVIII_st.pdf?
- [9] Luchian O., Buzdugan G., Oprescu C. Monede și bancnote românești. București : Sport-Turism, 1977. 429 p.
- [10] Нечитайло В. В. Каталог подільських, молдавських і валахських монет, що були в обігу на Україні у XIV–XVII ст. Київ : Huss, 2014. 112 с.
- [11] Нечитайло В. В. Мини-каталог польско-литовских монет, обращавшихся на территории Украины XIV–XVIII вв. *Нумизматика і фалеристика*. 1997. № 4. С. 9–11.

- [12] Шлапінський В. Чотири етапи діяльності монетного двору у Львові (1656–1663). *Львівські нумізматычні записки*. 2004. № 1. С. 18–31.
- [13] Борисенко В. Й. Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст. Київ : Наук. думка, 1986. 262 с.
- [14] Тоїчкін Д. В. Козацька шабля XVII–XVIII ст.: історико-зброєзнавче дослідження. Київ : Стилос, 2007. 368 с.
- [15] Сас П. М. Феодальные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в. Киев : Наук. думка, 1989. 232 с.
- [16] Потин В. М. Монеты. Клады. Коллекции: очерки нумизматики. СПб. : Искусство-СПб, 1993. 303 с.
- [17] Назаров В. А. Оригиналы, новodelы, подделки, фальшивки... *Пятнадцатая всероссийская нумизматическая конференция* : тез. докл. и сообщ. (Ростов-на-Дону, 20–25 апр. 2009 г.). М. : Нумизмат. лит., 2009. С. 296–298.
- [18] Михалевский Ф. И. Очерки истории денег и денежного обращения, деньги в феодальном хозяйстве. М. : ГосФинИздат, 1948. Т. I. 272 с.
- [19] Piniński J. Pojęcie monety fałszywej w Późnym Średniowieczu. *Wiadomości Numizmatyczne*. 1976. R. XX. Z. 4. S. 239–242.
- [20] Гулецкий Д. Фальшаванне манет Рэчы Паспалітай. *Банковский Вестник*. 2007. С. 66–69.
- [21] Демьянчук С. Г. О природе надчеканок на античных монетах. *Херсонесский сборник*. 1998. Вып. 9. С. 228–229. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/172725>
- [22] Пиворович В. Б. Монета Ольвии с фальшивой надчеканкой. *Історія. Ентографія. Культура. Нові дослідження* : тези Першої обл. наук. краєзнав. конф. Миколаїв, 1995. С. 48–49.
- [23] Варфоломеева Т. С. Средневековые кожаные кошельки. *Новгород и Новгородская земля, история и археология*. 1997. Вып. 11. С. 105–114.
- [24] Марков А. К. Клад немецких пфеннигов XI века, найденный в Гдовском уезде. СПб. : тип. В. Ф. Киршбаума (отд-ние), 1911. 7 с.
- [25] Гольдберг Т. Г., Постникова-Лосева М. М. Клеймение серебряных изделий в России в XVII – начале XVIII веков. Труды ГИМ. *Сборник статей по истории материальной культуры XVI–XIX веков*. 1941. Вып. 13. С. 3–82.
- [26] Нахорст-Бёес Э. Международная монетная система и Скандинавия. (1550–1650) : Резюме. *V Международный конгресс экономической истории* (Ленинград, 10–14 авг. 1970 г.). М. : [б.и.], 1970. 2 с.
- [27] Kasper R. Wizernk y Szacvnek Mynic Wszelakich Cvdzoziemskich, iako które w Koronie Polskiew brane y wydawane bydz maią. Krakow : Drukarnja Lazarzowa, 1600. 30 s.
- [28] Бойко-Гагарин А. С. Нумізматычна спадщина Георга Агріколи. *Єлисавет. Збірник наукових праць Кіровоградського національного технічного університету. Історичні науки*. 2012. Вип. 1. С. 284–301.
- [29] Стукалова Т. Ю. «Белые вороны» Йозефа Майнерга. *Нумизматический Альманах*. 2009. № 2(36). С. 2–6.
- [30] Вермуш Г. Аферы с фальшивыми деньгами. Из истории подделки денежных знаков : пер. с нем. М. : Междунар. отношения, 1990. 224 с.
- [31] Фенглер Х., Гироу Г., Унгер В. Словарь нумизмата : пер. с нем. М. : Радио и связь, 1982. 328 с.
- [32] Федосеев Н. Ф. Нумизмы поручика Сазонова. *Мир древностей*. 2006. № 1. С. 57.
- [33] Каталог монет України періоду козаччини XV–XVIII ст. / авт.-упоряд. В. В. Нечитайло. Київ : Київ. кн.-журн. ф-ка, 2011. 64 с.
- [34] Лорд Б., Лорд Г. Д. Менеджмент в музейном деле : учеб. пособие / пер. с англ. Э. Н. Гусинского и Ю. И. Турчаниновой ; под ред. А. Б. Голубовского. М. : Логос, 2002. 256 с.
- [35] Бойко-Гагарин А. С., Трифонова Н. А. Фальшивые монеты ушедшей эпохи в собрании Музея истории Киева. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*. 2014. Вип. 23. С. 218–221.
- [36] Бойко-Гагарин А. С. Точасні підробки ісламських монет із колекції В. Грінковського у зібранні Національного музею історії України. *Науковий вісник Національного музею історії України*. 2017. Вип. 2. С. 187–195.
- [37] Масько И. Ф. К вопросу о фальсификации средств денежного обращения на территории Белоруссии в конце XV в. *Гомельщина: археология, история, памятники* : тез. Второй Гомельской обл. науч. конф. по ист. краеведению, 1991 г. Секция археологии и нумизматики. Гомель : [б.и.], 1991. С. 99–100.
- [38] Винар Б. Розвиток економічної думки в Київській Русі, IX–XII ст. *Український історик. Журнал Українського історичного товариства*. Нью-Йорк ; Мюнхен, 1972. № 3–4(35–36). С. 24–37. URL: http://history.org.ua/LiberUA/UkrIst3_1972/UkrIst3_1972.pdf
- [39] Трутовский В. К. Векша, веверица, бела. *Труды этнографо-археологического музея Первого Москов. гос. ун-та*. М., 1926.
- [40] Русь в IX–XI веках : археологическая панорама / отв. ред. Н. А. Макаров ; Институт археологии РАН. М. ; Вологда : Древности Севера, 2012. 496 с. : ил.
- [41] Шевцов А. О. Подражания византийским монетам с территории Гнёздовского археологического комплекса. *Восемнадцатая всероссийская нумизматическая конференция* : тез. докл. и сообщ. (Москва, Коломна, 20–25 апр. 2015 г.). М., 2015. С. 43–45.
- [42] Жарко В. Скарб фальшивих гістаменонів і платіжних зливків з Городецького району Львівської області. *Актуальні проблеми нумизматики у системі спеціальних галузей історичної науки* : тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (Кіровоград, Київ, Переяслав-Хмельницький, 5–6 листоп. 2015 р.). Кіровоград ; Київ ; Переяслав-Хмельницький. 2015. С. 28–31.

- URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Zbirnyk_statei/Aktualni_problemy_numizmatyky_u_systemi_spetsialnykh_halu_zei_istorychnoi_nauky_tezu_dopovidei_III_mi.pdf
- [43] Bogucki M. Coin finds in Viking Age emporium at Janów Pomorski (Truso) and the “Prussian phenomenon”. *Money circulation in Antiquity the Middle Ages and the Modern Times. Time, range, intensity* : International Symposium on the 50th Anniversary of Wiadomosci Numizmatyczne (Warsaw, 13–14 October 2006). Warsaw ; Krakow : Avalon, 2007. P. 79–108.
URL: <https://www.academia.edu/485476>
- [44] Георгиев П. Абасидско златно фуре от района на Плиска. *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика*. София, 2012. № 8. С. 73–84.
- [45] Кропоткин В. В. Время и пути проникновения куфических монет в Среднее Подунавье. *Berichte über den II Internationalen Kongress für Slawische Archäologie* : Band 3 / eds. by Herrmann J., Otto K. (Berlin, 24–28 August 1970). Berlin ; Boston : De Gruyter, 1973. P. 441–450.
DOI: <https://doi.org/10.1515/9783112535141-063>
- [46] Гарбуз Б. Б. Реконструкція київського скарбу саманідських дірхемів. *Пам’ятки декоративно-ужиткового мистецтва із колекцій Музею історичних коштовностей України – філіалу Національного музею історії України* : темат. зб. наук. пр. Київ : Національний музей історії України. 1993. С. 74–83.
URL: <https://www.academia.edu/28367720>
- [47] Brakteaten der Stauferzeit 1138–1254. Frankfurt am Main : Deutsche Bundesbank, 1977.
URL: <https://www.bundesbank.de/de/startseite/1977-brakteaten-der-stauferzeit-1138-1254-607764>
- [48] Mankowski W. Fałszywe monety Polskie : Poznan, 1930. 95 s.
- [49] Kiersnowski R. Skarb monet wczesnosredniowiecznych z Kamienia Pomorskiego. *Materialy Zachodnio-Pomorskie*. 1959. T. V. P. 187–218.
- [50] Grodecki R. O fałszerzach monet w Polsce sredniowiecznej. *Wiadomosci Numizmatyczno-Archeologiczne*. 1919. S. 42–43.
- [51] Sejbal J. Znależisko fałszywych monet polskich z Suczan (Czechosłowacja). *Wiadomosci Numizmatyczne*. 1958. T. 2. Nr 3. S. 15–17.
- [52] Bogucki M. Forged coins in early medieval Poland. *Wiadomosci Numizmatyczne. Polish Numismatic News*. 2008. R. LII. Z. 2(186). P. 209–236.
URL: https://journals.pan.pl/Content/118349/PDF/06_Bogucki.pdf
- [53] Чацкий Ф. О польских и литовских монетах. Чернигов : Губернская типография, 1883. 39 с.
- [54] Tabaczyński S. Zagadnienia klasyfikacji wczesnośredniowiecznych znalezisk pieniądza kruszcowego w Polsce. *Wiadomości Numizmatyczne*. 1959. T. 3. S. 41–47.
- [55] Кулешов С. Наслідкування європейським денаріям VIII–XI століть як об’єкт нумізматичного дослідження. *Наукові записки української історії*. Переяслав-Хмельницький, 2013. Вип. 33. С. 22–31.
- [56] Suchodolski S. Moneta fałszywa w Polsce wczesnośredniowiecznej. *Fałszerstwa i naśladownictwa monet* : XI Ogólnopolska sesja numizmatyczna w Nowej Soli. Poznań, 1998. S. 37–47.
- [57] Zakrzewska-Kleczkowska J. Les fausses monnaies d’un trésor du XIe siècle découvert à Sochaczew (Pologne). *Proceedings of the International Numismatic Symposium* / eds. by I. Gedai, K. Biró-Sey. Budapest, 1980. S. 155–160.
- [58] Pininski J. Gdzie bito tzw. naśladownictwa lupawskie monet wczesnosredniowiecznych? *Fałszerstwa i naśladownictwa monet* : XI Ogólnopolska sesja numizmatyczna w Nowej Soli. Poznan : Wydawnictwo Z. Bartkowiak, 1998. S. 49–59.
- [59] Paszkiewicz B. The Pomeranian imitative coinage and the recent discoveries in Gdansk. *FS Peter Ilisch*. 2012. P. 127–142.
- [60] Харлашов Б. Н. Некоторые итоги раскопок на Завеличье. *Археологическое изучение Пскова*. 1994. Вып. 2. С. 44–76.
- [61] Potin V. M. Numismatische Chronologie und Dendrochronologie im Licht der Novgoroder Ausgrabungen. *Hamburger Beiträge zur Numismatik*. 1982. No 27/29. P. 59–62.
- [62] Кулешов С. Г. Находки «скандинавских подражаний» монетам английского короля Этельреда II на территории Украины. *Эпоха викингов в Восточной Европе в памятниках нумизматики VIII–XI вв.* : материалы докл. и сообщ. междунар. нумизмат. конф. (Старая Ладога, 18–20 апр. 2014 г.). СПб., 2014. С. 194–201.
- [63] Кулешов С., Бойко-Гагарин А. Знахідки фальшивих денаріїв англійського короля Етельреда II на території України. *Пам’ятки: археографічний щорічник* : Державна архів. служба України, УНДІАСД. Київ, 2013. Т. 14. С. 163–167.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pam_2013_14_17
- [64] Берга Т. М. Монеты в археологических памятниках Латвии IX–XII веков. Рига : Знание, 1988. 101 с.
- [65] Козубовский Г. А. О медных гривнах. *Тринадцатая всероссийская нумизматическая конференция* : тез. докл. и сообщ. (Москва, 11–15 апр. 2005 г.). М. : Альфа-Принт, 2005. С. 104–105.
- [66] Хухарев В. В. Обращение фальшивых монет в Тверском крае. *Шестая всероссийская нумизматическая конференция* : тез. докл. и сообщ. (Санкт-Петербург, 20–25 апр. 1998 г.). СПб. : Государственный Эрмитаж, 1998. С. 134–135.
- [67] Тарлаковский Л. С. О поддельной полтине новгородского типа. *Эпоха викингов в Восточной Европе в памятниках нумизматики VIII–XI вв.* : материалы докл. и сообщ. междунар. нумизмат. конф. (Старая Ладога, 18–20 апр. 2014 г.). СПб., 2014. С. 247–250.
- [68] Бойко-Гагарин А. С. К вопросу о фальсификатах денежно-весовых слитков гривен в Киевской Руси. *Нумизматика і фалеристика*. 2015. № 3(75). С. 18–19.

- [69] Бойко-Гагарин А. С., Корпусова І. В. Монетно-вагові зливки гривні та їх тогочасні підробки з колекції Одеського археологічного музею. *Записки отдела нумизматики и торевтики Одесского археологического музея*. 2017. № III. С. 120–132.
- [70] Крыжановский А. Л. Новые находки пражских грошей на землях Украины. *Деньги, Экономика и Общество* : тез. междунар. нумизмат. симп. (Кошице, 16–19 мая 2013 г.). Кошице, 2013. С. 44–45.
- [71] Гуменюк А. Невідома монета. *Львівські нумизматичні записки*. 2007–2008. № 4–5. С. 43.
- [72] Огуй О. Монетні знахідки на Буковині. Системно-квантитативне зіставлення. 2-ге вид. Чернівці : Рута, 2008. 256 с.
- [73] Гісцова Л. З., Котляр М. Ф. Фальшивомонетники в Полтавському полку на початку XVIII ст. *Український історичний журнал*. 1970. № 9. С. 105–109.
- [74] Remecas E. Paskutinės Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto kaldintos monetos. *Pinigų studijos*. Vilnius, 2005. T. 9. Nr 3. S. 60–70.
- [75] Бойко-Гагарин А. С. Фальшивые монеты в денежном обращении южных земель ВКЛ во время правления князя Витовта Кейстутовича и технологии их производства (Forged Coins in the Monetary Circulation of the Southern Lands of the Grand Duchy of Lithuania Under Vytautas's Rule and Their Production Techniques). *Нумизматические коллекции: наследие исторической Литвы и связанных с ней стран – открытия для просвещения и науки* : тез. докл. междунар. нумизмат. конф. (Вильнюс, 23–25 мая 2012 г.). Вильнюс : Национальный музей Литвы, 2012. С. 164–168.
- [76] Tyszkiewicz E. O kilku nowo odkrytych monetach litewskich. *Atheneum*. 1845. T. 4. S. 5–22.
- [77] Грималаускайте Д., Синчук И. Монеты Великого княжества Литовского времени Казимира (1440–1492) по материалам Национального музея Литвы. *Средневековая нумизматика Восточной Европы*. 2007. Вып. 2. С. 174–208.
- [78] Коцур Г. Фальшиві литовські монети князя Олександра Ягелона та технології їх виробництва 1492–1506 рр. (на прикладі знахідок на українських землях). *Часопис української історії*. 2014. Вип. 28. С. 33–37.
- [79] Kopicki E. Monety Wielkiego Ksiestwa Litewskiego: 1387–1707. Warszawa : Polskie Towarzystwo Numizmatyczne, 2005. 183 s.
URL: <https://www.worldcat.org/title/255259396>
- [80] Гулецькі Д. Помніки праці майстроїв Віленське мынцы пачатку XVI стагоддзя: аспекти вытворчасці. *Банкаўскі веснік*. 2006. № 4. С. 34–41.
- [81] Ластовський В. З приводу фальшування литовських півгрошей Остафієм Дашковичем. *Наукові записки з української історії*. 2013. Вип. 33. С. 104–107.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzui_2013_33_18
- [82] Грималаускайте Д. Монетный двор Вильнюса 1565–1571. *Mennice Miedzy Baltykiem a morzem Czarnym – wspolnota dziejow* : materialy III Miedzynarodowej konferencji numizmatycznej (Supraśl, 10–12 lut. 1998). Warszawa, 1998. P. 113–117.
- [83] Безпалько В. В. Назви монетних номіналів у повсякденних практиках населення Волині останньої третини XVI ст.: нові відкриття. *Расмір: Східна нумизматика* : зб. наук. пр. II Міжнар. наук. конф. (9–11 серп. 2012 р.). Київ, 2015. С. 75–82.
- [84] Безпалько В., Лукашов Д. Скарб початку XVII ст. із с. Тетерівське Київської обл. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*. 2012. Вип. 21. Ч. 1. С. 171–175.
URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/40518>
- [85] Крук А. Знахідка монет із підробленими литовськими півгрошами Сигізмунда II Августа з XVI ст. *Львівські нумизматичні записки*. 2011–2012. № 8–9. С. 61.
- [86] Kvizikevicius L. Falschgeld und dessen Funde in Litauen zwischen dem 13. und 17. Jahrhundert. *XII Internationaler Numismatischer Kongress. Berlin, 1997* : Herausgegeben von Bern Kluge und Bernhard Weisser. Berlin, 2000. Akten II. S. 1164.
- [87] Савченко Д. А. Охрана политического строя и безопасности государства от преступных посягательств по Литовскому статуту 1566 г. *Вестник Томского государственного университета. Право*. 2013. № 4(10). С. 22–35.
URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ohrana-politicheskogo-stroya-i-bezopasnosti-gosudarstva-ot-prestupnyh-po-syagatelstv-po-litovskomu-statutu-1566-g>
- [88] Карач А. О фальшивом литовском трёхгрошовике 1563 г. *Актуальні проблеми нумизматики у системі спеціальних галузей історичної науки* : тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (Кіровоград, Київ, Переяслав-Хмельницький, 5–6 листоп. 2015 р.). Кіровоград ; Київ ; Переяслав-Хмельницький, 2015. С. 52–53.
- [89] Sajauskas S., Kaubrys D. Lietuvos didžiosios kunigaikštystės numizmatika. Vilnius, 1993. 453 p.
- [90] Ivanauskas E. Lithuanian counters of 1546–1615. Kaunas, 2014. P. 59.
- [91] Бойко-Гагарин А. С. О фальсификатах редких литовских грошей короля Сигизмунда III Вазы : *Al XIV-lea simpozion de numismatică. Dedicat aniversării a 20-a leului moldovenesc* : programul și rezumatele comunicărilor (Chișinău, 25–29 sept. 2013). Chișinău : Bons Offices, 2013. P. 42–43.
URL: https://www.academia.edu/52492476/Al_XIV_lea_Simpozion_de_numismatic%C4%83_dedicat_anivers%C4%83_rii_a_20_a_a_leului_moldovenesc_Programul_%C8%99i_rezumatele_comunic%C4%83_rilor_Chi%C8%99in%C4%83u_25_29_septembrie_2013_full_text
- [92] Рузас В. Монеты Великого княжества Литовского в Музее денег Банка Литвы. *Банкаўскі веснік*. 2012. № 7. С. 3–8.

- [93] Гулецкий Д. Организованное производство подделок – подражаний троякам Виленского монетного двора на рубеже XVI–XVII веков. *Numizmatika* 7–8. Metrastis 2006–2007. Vilnius, 2007. S. 9–14.
- [94] Wnek K. Wielkie afery z mala moneta. Falszowanie na wielka skale miedzianych szelagow Jana Kazimierza w drugiej polowie XVII wieku. *Biuletyn Numizmatyczny*. 2013. Nr 3(371). S. 171–188.
- [95] Жебраускас А. Нетипичные медные шиллинги Яна II Казимира Вазы (1648–1668). *Банковский вестник*. 2014. С. 28–34.
- [96] Kopicki E. Ilustrowany skorowidz pieniedzy Polskich i z Polska zwiazanych. Warszawa : Polskie Towarzystwo Numizmatyczne, Zarząd Główny, 1995.
- [97] Куклик Б., Филиппов К. Медные шеляги полевого гетмана Винцента Гонсевского великого подскарбия литовского. *Банковский вестник*. 2006. № 4(33). С. 73–74.
- [98] Смирнова Е. П. Фальшивомонетчики в Вильнюсе и Тракае во второй половине XVII в. *Тринадцатая всероссийская нумизматическая конференция* : тез. докл. и сообщ. (Москва, 11–15 апр. 2005 г.). М. : Альфа-Принт, 2005. 240 с.
- [99] Квизикявичус Л. Фальшивомонетчики в Вильнюсе и Тракае во второй половине XVII в. *Нумизматический сборник*. М., 2006. № 13. С. 77–80.
- [100] Бойко-Гагарин А. С. Особливості фальшування монет на Волині у XVI–XVII століттях. *Львівські нумизматичні записки*. 2014–2015. Ч. 11–12. С. 25–27.
- [101] Kałkowski T. Tysiąc lat monety Polskiej. Kraków : Wydawnictwo Literackie : Wyd. drugie, powiększone, 1974. 489 s., il.
- [102] Mikołajczyk A. Z dziejów odkryć numizmatycznych w Polsce. Łódź : Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi, 1985. 112 s., fot. cz.-b. 104.
- [103] Pininski J. Znaleziska fałszywych monet z Polski późnosredniowiecznej. *Psucie pieniądza w Europie Środkowo-Wschodniej od antyku po czasy współczesne* : materiały z VII Międzynarodowej konferencji Numizmatycznej (Białystok – Augustów, 7–10 września 2006). Warszawa, 2006. S. 60.
- [104] Абызова Е. А., Рябцева С. С. Изделия и инструментарий ювелиров из золотоордынских центров Карпато-Поднестровья. *Древнее Причерноморье*. 2006. Вып. VII. С. 8–13.
URL: https://www.academia.edu/39903913/%D0%94%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D0%B5_%D0%9F%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80%D1%8C%D0%B5_%D0%92%D1%8B%D0%BF_VII_2006
- [105] Janocha H. Mennica fałszerska na zamku w Starym Drawsku. *Mennice Między Bałtykiem a morzem Czarnym – wspólnota dziejow* : materiały z III Międzynarodowej konferencji Numizmatycznej (10–12 września 1998). Warszawa : Polskie Towarzystwo Numizmatyczne, Zarząd Główny, 1998. S. 41–47.
- [106] Kiersnowski R. Barwald : jeszcze jedna mennica fałszerska z XV w. *Wiadomości Numizmatyczne*. Warszawa, 1975. T. 19. Nr 1(71). S. 1–13.
- [107] Огуй О. Д. Історія обігу грошових одиниць та їх найменувань на Буковині. Молдавський період. Ч. 2 : 1475–1585 рр. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т, 2010. 304 с.
- [108] Kubiak S. Skarb z XV w. z Czernej, pow. Chrzanow. *Wiadomości Numizmatyczne*. Warszawa, 1973. T. 17. Nr 1(63). S. 47–49.
- [109] Шуст Р., Петегирич В. Нумизматичні пам'ятки середньовічного Львова (монетні знахідки, виявлені під час археологічних досліджень у 1992 р.). *Львівські нумизматичні записки*. 2006. № 3. С. 43–48.
- [110] Mankowski H. Fałszywe monety Polskie : Reprint wydania 1930 roku dodaną pracą Karola Beyera pt. O numizmatach polskich podrobionych lub zmyślonych w nowszych czasach, klasyczna praca dotycząca XIX-wiecznych fałszerstw mone. Warszawa, 1973. 120 s. + 10 tab.
- [111] Dutkowski J., Suchanek A. Corpvs nvmmorvm civitatis Elbingensis. Gdansk, 2003. 304 s.
- [112] Бойко-Гагарин А. С. О фальшивом третьяке Сигизмунда I Старого. *Банкаўскі веснік*. 2016. № 1(630). С. 33.
URL: https://www.academia.edu/25814848/%D0%9E_%D1%84%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%88%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D0%BC_%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%82%D1%8C%D1%8F%D0%BA%D0%B5_%D0%A1%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D1%83%D0%BD%D0%B4%D0%B0_%D0%86_%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%BE_About_the_forgery_of_trzeciak_of_the_Sigismung_the_Old
- [113] Boiko-Gagarin A. O fałszerstwie groszy Zygmunta Starego (w latach 1506–1548) Gdanskiej mennicy. *Gdanskie Zeszyty Numizmatyczne*. 2015. Nr 136. S. 25–27.
URL: https://www.academia.edu/11826111/O_fałszerstwie_groszy_Zygmunta_Starego_w_latach_1506_1548_Gdanskiej_mennicy_About_the_forgeries_of_the_groats_of_the_Sigismund_I_the_Old_in_the_years_1506_1548_of_the_Gdansk_mint_?ri_id=344467
- [114] Duksa Z. Nasladownictwo trojaka ryskiego Stefana Batorego bite w Raguse. *Biuletyn Numizmatyczny*. 1973. Nr 8(86). S. 154–155.
- [115] Кобринец В. А. Документы Могилевского магистрата последней четверти XVI в. о «деньгах московских». *Збірник наукових паведамлень і артыкулаў*. 2014. Вып. 12. С. 148–160.
- [116] Торгівля на Україні XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянина / АН УРСР. Археограф. комісія та ін. ; В. М. Кравченко, Н. М. Яковенко (упоряд.) ; М. Ф. Котляр (відп. ред.). Київ : Наук. думка, 1990. 408 с.
URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Yakovenko_Natalia/Torhivlia_na_Ukraini_XIV_seredyna_XVII_stolittia_Vo

lyn_i_Naddnapianschyna/

- [117] Gumowski M. Mennica Bydgoska. Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Rocznik 58 za rok 1953. Zeszyt 2. Torun ; Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1955. 291 s.
URL: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/14846/edition/26288?language=pl>
- [118] Tyszkiewicz J. Podrecznik numizmatyczny zawierający. Ceny amatorskie monet polskich od 1506 roku do 1795 roku. Warszawa : P.W.I. Com-Tour S.A., 1995. 76 s.
- [119] Kopicki E. Monety Zygmunta III Waza. Szczecin : Nefryt, 2007. 330 s.
- [120] Kopicki E. Katalog podstawowych typów monet i banknotów Polski oraz ziem historycznie z Polska związanych. W IX t. T. II. 1506–1632. Warszawa : PTAiN, 1976. 186 s.
- [121] Зразюк З. О. Монетні скарби першої половини XVII ст. з території Правобережної України (сучасна територія Київської та Житомирської областей) в нумизматичній збірці НМІУ. *Тематичний збірник наукових праць «Національному музею історії України – 110»*. Київ, 2009. Ч. 1. С. 158–168.
URL: https://www.academia.edu/28980211/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83_%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%8E_%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_110_%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8C_%D0%A7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_1_2009_
- [122] Котляр М. Ф. Грошовий обіг на території України доби Феодалізму. Київ : Наук. думка, 1971. 174 с.
- [123] Шалобудов В. Н. Находки монет на территории Богородицкой крепости. *Проблеми археології Подніпров'я*. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2002. 123–134 с.
- [124] Бойко-Гагарин А. С. Фальсификаты польских полтораков 1614 года с изображением орла. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*. Київ, 2014. Вип. 23. С. 207–211.
- [125] Пивоваров С. В. Дослідження старожитностей Хотина у 2002 році. *Зелена Буковина. Серія : Екологія і краєзнавство*. 2005. № 1–2. С. 245–253.
URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zelena_Bukovyna/2005_N01-02.pdf?
- [126] Iger T., Galus Z., Kondrat R., Kondrat M. Katalog trojaków polskich : Wydanie pierwse. Warszawa : Warszawskie Centrum Numizmatyczne : Semafig, 2008. 330 s.
- [127] Чокану М. Коллекция монет со средневекового поселения у с. Тарасова. *Stratum Plus*. 2005–2009. № 6. С. 351–369.
URL: https://www.e-anthropology.com/Katalog/Istoria/STM_DWL_8yOH_VX850gvZbieQ.aspx
- [128] Бойко-Гагарин А. С. Высококачественная подделка трояка Сигизмунда III Вазы, чеканки Познани 1597 года. *Violity: Отдых и Путешествия*. 2014. № 2. С. 22–25.
- [129] Haljak G. Livonian coins XIII–XVIII century. Part II: Kingdoms. Tallin, 2011. 352 p.
- [130] Шалобудов В. М. Скарб фальшивих польських монет XVII ст. з с. Соколка на Полтавщині. *Археологічний літопис Лівобережної України*. 2009. № 1. С. 100–101.
- [131] Крук А. Фальшиві трояки Сигизмунда III, що потрапляли у грошовий обіг на українських землях у XVII ст. *Львівські нумизматичні записки*. 2011–2012. № 8–9. С. 58–60.
- [132] Kuzmin A. M. Falszywy «szostak» Zygmunta III ze skarbu Oliwskiego. *Gdańskie Zeszyty Numizmatyczne*. Gdynia, 1993. Nr 13. S. 21.
URL: http://ptngdansk.pl/wp-content/uploads/2022/07/GZN_13.pdf
- [133] Бойко-Гагарин А. С. Находка ожерелья с имитацией шестигрошевика чеканки г. Мальборка 1600 г. на Черкащине. *Нумизматика і фалеристика*. 2014. № 1(69). С. 8–9.
- [134] Бойко-Гагарин А. Новые данные о фальсификатах монет, изготовленных методом пайки пластин. *Нумизматика і фалеристика*. 2015. № 2(74). С. 16–17.
- [135] Шаталин И., Денисенко Ю., Пядышев Д. Орты Сигизмунда III Вазы. Минск, 2011.
- [136] Бойко-Гагарин А. С. Фальшивые орты Сигизмунда III Вазы, изготовленные методом пайки серебряных пластин. *Pieniadz i systemi monetarne. Wspolne dziedzictwo Europy* : Studia i materialy X Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej (Augustow, 19–22 września 2012 r.). Warszawa, 2012. S. 165–170.
- [137] Zabinski Z. Kryszy monetarny w czasach Zygmunta III. *Wiadomosci Numizmatyczne*. 1976. T. 20. Nr 1(75). S. 1–13.
- [138] Бойко-Гагарин А. С., Шаталин И. С. Подделки ортов Сигизмунда III Вазы. *Орты Сигизмунда III Вазы*. Изд. 2-е перераб. и доп. Киев, 2013. С. 31–39.
URL: https://www.academia.edu/5195686/%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D0%BA%D0%B8_%D0%BE%D1%80%D1%82%D0%BE%D0%B2_%D0%A1%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D1%83%D0%BD%D0%B4%D0%B0_III_%D0%92%D0%B0%D0%B7%D1%8B_About_the_forgeries_of_the_1_4_thalers_of_the_Sigismund_III_Waza_
- [139] Пивоваров С. Монетні знахідки Хотинської фортеці. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*. 2012. Вип. 21. Ч. 1. С. 168–171.
URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/40517>
- [140] Гулецькі Д. Медзяны патоп. *Беларус*. 2009. № 557. Ч. VI. С. 1–6.
URL: <https://docs5.chomikuj.pl/347302118,PL,0,0,BY-PL-Hulecki-D.%2C-Miedziany-potop.pdf>

- [141] Антонович В. Б. Археологическая карта Волынской губернии : репр. вид. 1900 р. Київ : Стародавній світ, 2013. 130 с.
- [142] Dutkowski J. Contrasygnowane falszywe boratynki. *Gdańskie Zeszyty Numizmatyczne*. Gdynia, 1997. Nr 30. S. 3–9.
- [143] Auction 15. Lot № 1088. *Poznanski Dom Aukcyjny & Podlaski Gabinet Numizmatyczny*. 2013. 19 January.
URL: <http://aukcja.pgnum.pl> (date of access: 06.06.2016)
- [144] Sikorski B. Pieniądz Zastępczy Majątków Ziemi: katalog żetonów dominalnych. W 11 t. Piła, 1994–1998.
- [145] Гринкевич В. Частные деньги на территории современной Республики Беларусь (вторая половина XVIII в.). *Банкаўскі веснік*. 2012. № 7(552). С. 28–29.
URL: <https://moneymuseum.by/upload/iblock/bbd/w0cgs1f299sbyf5b66k8w858yowmk7j7/2011-2.pdf>
- [146] Бойко-Гагарин А. С., Гринкевич В. И., Цвирко С. Л., Зайончковский Ю. В. Сводный каталог частных денег второй половины XVIII века в Восточной Европе. *Львівські нумізматичні записки*. 2014. № 10. С. 23–35.
- [147] Niemirycz W. Skarb boratunek z Przasnysza. *Wiadomości Numizmatyczne*. 1973. T. 17. Nr 2(64). S. 87–112.
- [148] Бойко А. П. Географія монетного карбування на території України другої половини XVII ст. *Історико-географічні дослідження в Україні*. Київ : Наук. думка, 1994. Ч. 3. С. 139–158.
URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Boiko_A/Neohrafia_monetnoho_karbuвання_na_terytorii_Ukrainy_druhoi_polovyny_XVII_st/
- [149] Рябцевич В. Н. Лысянковский и «Полтавский», Путивльский и Севский монетные дворы. *Mennice Miedzy Baltykiem a morzem Czarnym – wspolnota dziejow* : материалы з III Міжнародної конференції Numizmatycznej (10–12 wrzeźnia 1998). Warszawa : Polskie Towarzystwo Numizmatyczne, Zarzad Główny, 1998. S. 175–186.
- [150] Яшуева-Омельянчик Р. М. Лисянський скарб монет (Знахідка 1960 р.). *Музейні читання* : тези доп. наук. конф. Музею історичних коштовностей України – філіалу Національного музею історії України (Київ, груд. 1994 р.). Київ, 1996. С. 12–15.
- [151] Зайцев В. В. К вопросу о монетах Богдана Хмельницкого. *Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны*. Мінск : БДУ, 2008. Вып. 4. С. 178–181.
URL: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/26309>
- [152] Строков А. Внимание, фальшивка! *Нумізматика і фалеристика*. 1998. № 2(6). С. 6.
- [153] Котляр М. Ф. Чи карбував Богдан Хмельницький свою монету? *Українська нумізматика і боністика*. 2000. № 1. С. 43–44.
- [154] Слабченко М. Организация хозяйства Украины от Хмельницыны до мировой войны. Ч. 1. Хозяйство Гетманщины в XVII–XVIII ст. Т. 3. Очерки торговли и торгового капитализма Гетманщины в XVII–XVIII ст. Одесса : ГИУ, 1923. 192 с.
- [155] Крип'якевич І. П. Монети Богдана Хмельницького та Петра Дорошенка. *Стара Україна*. 1924. № 1. С. 11.
- [156] Борщак І. Franco-Ukrainica XVII–XIX вв. *Стара Україна*. 1924. № 7–8. С. 114.
- [157] Шугаєвський В. До питання про грошовий обіг в Україні в XVII віці (Чи була в Україні власна монета?). *ЗІС ВУАН*. 1925. Т. 19. С. 55–61.
URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Shuhaievskyi_Valentyn/Do_pytannia_pro_hroshovy_obih_na_Ukraini_v_XVII_vitsi_Chy_bula_na_Ukraini_vlasna_moneta/
- [158] Петровський М. Чи існувала на Україні власна монета за часів Богдана Хмельницького? *ЗІС ВУАН*. 1925. Т. 19. С. 120–123.
- [159] Шуст Р. М. Що носили в гаманцях козаки війська Богдана Хмельницького. *Грошовий обіг та банківська справа в Україні: минуле та сучасність* : міжнар. практ. конф. (Львів, 14–15 трав. 2004). Львів, 2004. С. 213–221.
- [160] Vuzdugan G., Luchian O., Oprescu C., Condurachi E. Monede si banknote Romanesti. Bucuresti, 1977. S. 85–86.
- [161] Нечитайло В. В. Українські монети Визвольної війни періоду 1648–1654 рр. та монети Петра Дорошенка періоду 1665–1676 рр. *Грошовий обіг та банківська справа в Україні: минуле та сучасність* : міжнар. практ. конф. (Львів, 14–15 трав. 2004 р.). Львів, 2004. С. 224–225.
- [162] Бойко-Гагарин А. С. К вопросу о возможности чеканки гетманом Богданом Хмельницким фальшивых монет. *VIII Богданівські читання* : матеріали Всеукр. наук. конф. з нагоди 419-річчя від дня народження гетьмана Богдана Хмельницького. Черкаси, 2014. С. 118–122.
- [163] Козубовський Г. А. Проблеми карбування українських монет під час гетьманування Івана Виговського: міф чи реальність? *Українська нумізматика і боністика*. 2000. № 2. С. 64–72.
- [164] Mikołajczyk A. Obieg pieniężny w Polsce środkowej w wiekach od XVI do XVIII. *Acta Archaeologica Lodziensia*. 1980. Nr 28. S. 7–159.
URL: https://bazhum.muzhp.pl/media//files/Acta_Archaeologica_Lodziensia/Acta_Archaeologica_Lodziensia-r1980-t-n28/Acta_Archaeologica_Lodziensia-r1980-t-n28-s7-159/Acta_Archaeologica_Lodziensia-r1980-t-n28-s7-159.pdf
- [165] Афанасьев И. Подделка монет и бумажных денег: как, кто и почему? Киев : Альтерпрес, 2007. 207 с. : ил.
- [166] Кабанець Є. П., Сирота В. В. Вивчення нумізматичного комплексу XVII ст. з ближніх печер Києво-Печерської лаври. *Музейні читання* : матеріали наук. конф. (Київ, 24 груд. 1999 р.). Київ, 2000. С. 172–176.
URL: http://www.vgosau.kiev.ua/load_period-sb/MuzChitannja_2000_za_1999.pdf
- [167] Соболева Н. А. Феномен пражского гроша в истории Великого княжества Литовского. *Международная нумизматическая конференция, посвященная 150-летию Национального музея Литвы* : тезисы докл. (Вильнюс, 26–28 апр. 2006 г.). Вильнюс, 2006. С. 304–307.

- [168] Бойко-Гагарін А. С. Фальсифікат празького гроша Карла I (IV) Люксембурга (1346–1378), виготовлений шляхом нанесення срібної фольги [The counterfeit Prague groat of Charles I (IV) of Luxembourg (1346–1378) produced by overlaying of the silver foil]. *Переяславський літопис* : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький, 2015. Вип. № 7. С. 119–120.
- [169] Козубовский Г. А. Находки монет XIV–XV ст. на территории Киева. Киев : АН УССР, 1991. 27 с.
- [170] Берга Т. Пражские гроши и монеты Великого княжества Литовского в археологических памятниках Латвии (14 – первая половина 16 в.). *Международная нумизматическая конференция, посвященная 150-летию Национального музея Литвы* : тез. докл. (Вильнюс, 26–28 апр. 2006 г.). Вильнюс, 2006. С. 296.
- [171] Katz V. Kontramarku na pražských groších. Praha : Numismatická společnost československá, 1927. 56 s. 2 tab., 1 mapa.
- [172] Castelin K. Kontramarky prazských grosu. *Numizmatičke listy*. 1962. No 7. S. 71–94.
- [173] Budaj M., Richtera L., Jankovič P., Zmrzlý M., Másilko J. Dobové falzum uhorského anonymného denára typu Huszár 167. *Denarius, Numizmatičky Casopis*. 2014. No 4. S. 46–58.
URL: https://www.academia.edu/13879479/Budaj_M_Richtera_L_Jankovi%C4%8D_P_Zmrzl%C3%BD_M_M%C3%A1silko_J_Dobov%C3%A9_falzum_uhorsk%C3%A9ho_anonymn%C3%A9ho_den%C3%A1ra_Husz%C3%A1r_167_In_Denarius_2014_%C4%8D_4_46_58
- [174] Hunka J., Budaj M. Nález fenigov a ich uhorských napodobení z 13.–14. storočia z oblasti Senec-Boldog. *Zbornik Slovenskeho narodneho muzea*. 2013. Historia 50. S. 129–142.
URL: https://www.academia.edu/7096492/HUNKA_J_BUDAJ_M_N%C3%A1lez_fenigov_a_ich_uhorsk%C3%BDch_napodoben%C3%ADn_z_13_14_storo%C4%8Dia_z_oblasti_Senec-Boldog_The_Find_of_Pfennings_and_Their_Hungarian_Imitations_from_13th_and_14th_Century_in_Senec-Boldog_territory_Summary_Zborn%C3%ADk_SNM_104_Hist%C3%B3ria_50_2013_s_129_142
- [175] Huszár L. Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute. München : Battenberg, 1979. 365 p.
- [176] Velter A.-M. Date privitoare la un tezaur din sec. al XV-lea descoperit la Turda. *Cercetari Numismatice*. 1978. V. I. S. 32–41.
URL: <https://www.cercetarinumismatice.ro/?articol=61842-date-privitoare-la-un-tezaur-din-secolul-al-xv-lea-descoperit-la-turda-donnees-concernant-un-tresor-du-xve-siecle-decouvert-a-turda>
- [177] Anghel G. O ștanță medievală pentru bătut monede descoperită în cetatea de la Piatra Craivii <A Piatra Craivii-i vârban talált k6zpekori penzver6 >. *Studii și Comunicări. Muzeul Bruckenthal. Arheologie-Istorie*. 1974. No 18. P. 151–155.
- [178] Muntean T. A coin hoard from the time of Sigismund of Luxemburg in the collection of the “Ioan Raica” Municipal Museum in Sebeș. *Terra Sebsvs*. 2011. No 3. S. 271–337.
URL: https://www.cclbsebes.ro/docs/Sebus_3_2011/11_TMuntean.pdf
- [179] Gyulai P., Pap F., Palko A. Atelier de falsuri monetare în cetatea Lita. *Acta Musei Napocensis*. 1983. No XX. S. 521–525.
URL: <https://biblioteca-digitala.ro/?articol=103804-atelier-de-falsuri-monetare-in-cetatea-lita--acta-musei-napocensis-actamn-muzeul-national-de-istorie-a-transilvaniei--xx-1983>
- [180] Budaj M., Richtera L., Jankovič P., Zmrzlý M., Svec A. Prvé denáre Zigmunda Luxemburského a problematika falšovania mincí v tomto období – eds analýza pocínovaného dobového falza denára h 576. *Folia Numismatika*. 2013. No 21/7. S. 3–13.
- [181] Огуй О. Д. Історія обігу грошових одиниць та їх найменувань на Буковині. Молдавський період. Ч. 1 : 1370–1475 рр. Чернівці : Чернів. нац. ун-т. 2009. 280 с.
- [182] Laszlo K. Ismerjük meg a numizmatikat (Penzek – ermek – gyűjtők). Budapest : Gondolat, 1984. 340 s.
- [183] Boico-Gagarin A. Noutati despre contrafacerele de dinari Maghiari din 1555. *Stefan cel Mare si Stefan si Brasovul* : Resumatele comunicariilor al II-lea Congres International de Numismatica (Brasov, 19–20 septembrie 2014). Brasov, 2014. S. 57–59.
- [184] Єсін П. М., Огуй О. Д. Скарб середньовічних монет XVII ст. з м. Чернівців. *Питання історії України*. Чернівці, 1997. Вип. 1. С. 62–64.
- [185] Boiko-Gagarin A. Some forgeries of the Leopold I Habsburg Kreutzer coins (1657–1705) found in Transcarpathia and Bucovina. *Studii si cercetari de numismatica*. 2013. No (IV)XVI. P. 191–194.
URL: [https://old.nmiu.org/images/pdf/naukovi/boiko-gagarin/Some_forgeries_of_the_Leopold_I_Habsburg_Kreutzer_coins\(1657-1705\)_found_in_transcarpathia_and_bucovina.pdf](https://old.nmiu.org/images/pdf/naukovi/boiko-gagarin/Some_forgeries_of_the_Leopold_I_Habsburg_Kreutzer_coins(1657-1705)_found_in_transcarpathia_and_bucovina.pdf)
- [186] Сванидзе А. А. Человек XVII столетия. Ч. 2: Король Густав II Адольф, реформатор и полководец, на фоне Швеции и династии Ваза / под ред. А. А. Сванидзе, В. А. Ведюшкина. М. : ИВИ РАН, 2005. С. 19–43.
- [187] Бойко-Гагарін А. С. Фальшивий ризький драйпелькер Густава Адольфа 1622 року. *Львівські нумизматичні записки*. 2014–2015. Ч. 11–12. С. 21–22.
URL: https://www.academia.edu/32147573/%D0%A4%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%88%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%B8%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%B4%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BF%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%B5%D1%80_%D0%93%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D0%90%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%84%D0%B0_1622_%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83_The_forgery_of_the_Riga_dreipelker_of_Gustav_Adolf_of_the_year_1622
- [188] Бойко-Гагарін А. С. Група ідентичних фальшивих шведських солідів XVII ст. зі знахідок Черкаської області. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*. 2016. Вип. 25. С. 133–137.

- [189] Куштан Д. П. Нові дослідження посаду Черкаського замку. *Нові дослідження пам'яток Козацької доби в Україні*. 2004. Вип. 13. С. 19–22.
- [190] Староверов Д. А. Загадка рижского солида 1638 г. с «нарядной монограммой». *Восемнадцатая всероссийская нумизматическая конференция* : тез. докл. и сообщ. (Москва, Коломна, 20–25 апр. 2015 г.). М., 2015. С. 118–120.
- [191] Ahlström B., Almer Y., Hemmingsson B. Sveryges mynt 1521–1977. The coinage of Sweden. Stockholm, 1976. 325 p.
- [192] Boldureanu A., Bacumenco-Pirna L. Un lot de monede medievale si moderne descoperit la Catatea Albă. *Observatii preliminare. Archeologia Moldovei*. 2011. No XXXIV. S. 221–245.
URL: https://arheologiamoldovei.ro/wp-content/uploads/2021/12/AM_34_012.pdf
- [193] Бойко-Гагарин А. С. Особенности топографии фальшивых монет XIV–XVII века на территории Буковины и Бессарабии. *Al XV-lea simpozion de numismatică : programul și rezumatele comunicărilor* (Chișinău, 29–30 octombrie 2015). Chișinău, 2015. P. 21–22.
- [194] Огуй О. Д. Монетні знахідки на Буковині. Системно-квантитативне зіставлення. 2-ге вид. Чернівці : Рута, 2008. 256 с.
- [195] Constantinescu B., Bugoi R., Oberländer-Tarnoveanu E., Parvan K. Medieval silver coins analyses by PIXE and ED-XRF techniques. *Romanian Journal of Physics*. 2009. Vol. 54. Nos. 5–6. S. 481–490.
URL: https://www.researchgate.net/publication/268200792_Medieval_silver_coins_analyses_by_pixe_and_ED-XRF_techniques
- [196] Foit G. Suceava – centru de interes major pentru numismatică medievală a Moldovei. *Suceava: Anuarul muzeului judetean*. 1981. Vol. 8. P. 47–84.
- [197] Mikołajczyk A. Fałszerska mennica w Suczawie. *Wiadomości Numizmatyczne*. 1980. R. XXIV. Z. 4. S. 197–224.
- [198] Огуй О. Фальшування монет-домніц на Сучавській монетарні у XVII ст. *Psucie pieniadza w Europie Srodkowo-Wschodniej od antyku po czasy wspolczesne* : materialy z VII Miedzynarodowej Konferencji Numizmatycznej (Białystok, Augustow, 7–10 wrzesnia 2006). Warszawa, 2006. S. 152–162.
- [199] Пивоваров С. В., Чеховський І. Г. Сучавські підробки. Довідник з історії України (А–Я) : посіб. для серед. загальноосвіт. навч. закл. / за заг. ред. І. З. Підкови, Р. М. Шуста. 2-ге вид., доопрац. і допов. Київ : Генеза, 2002. 1135 с.
URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21IID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=u kr0001314
- [200] Romstorfer C. A. Das alte Farstenschloss in Suczawa. *Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums*. Czernowitz : Croop, 1901. No 9. S. 115.
- [201] Огуй А., Пивоваров С. Подделывание билонных монет на Сучавском монетном дворе в XVII в. *Numismatica 21*. Bratislava, 2006. S. 149–157.
- [202] Бойко-Гагарин А. С. Фальсифікат з епохи трансильванського талера Сигізмунда Баторія. *Львівські нумизматичні записки*. 2009–2010. № 6–7. С. 39–41.
URL: https://www.academia.edu/5195505/%D0%A4%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%82_%D0%B7_%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D1%85%D0%B8_%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D1%80%D0%B0_%D0%A1%D0%B8%D0%B3%D1%96%D0%B7%D0%BC%D1%83%D0%BD%D0%B4%D0%B0_%D0%91%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_Counterfeit_of_the_Transylvanian_thaler_of_Sigismund_Bathory_?f_ri=452395
- [203] Нудельман А. А. Топография кладов и находок единичных монет. Кишинев, 1976. 196 с.
- [204] Бойко-Гагарин А. С. О фальсификатах трансильванских грошей князя Габриэля Батория (1608–1613). *Другія науковья чытанні пам'яці прафесара Валяціна Наумавіча Рабізвіча (1934–2008)* : тез. докл. (Мінск, Нясвіж, 26–28 лістапада 2014). С. 37–39.
- [205] Махун С. Г., Пядышев Д. А. Монета талер. История, стиль, легенды, искусство граверов, портреты великих. Киев : Украинская академия геральдики, товарного знака и логотипа, 2014. 408 с.
- [206] Синчук И. И. Оболы Тешина в кладах Украины. *Numismatika*. 2000. No 1. P. 54–62.
- [207] Бойко-Гагарин А. С. Приватні підробки монет Бранденбургу-Пруссії у знахідках України. *Актуальні проблеми нумизматики у системі спеціальних галузей історичної науки* : тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (Кіровоград, Київ, Переяслав-Хмельницький, 5–6 листоп. 2015 р.). Кіровоград ; Київ ; Переяслав-Хмельницький, 2015. С. 50–52.
URL: https://www.academia.edu/21102874/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%BD%D1%96_%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BA%D0%B8_%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%82_%D0%91%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B1%D1%83%D1%80%D0%B3%D1%83_%D0%9F%D1%80%D1%83%D1%81%D1%81%D1%96%D1%97_%D1%83_%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%85%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B0%D1%85_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_The_private_forgeries_of_the_Brandenburg_Prussia_coins_in_the_finds_of_Ukraine
- [208] Orlyk V. False Coins of the Teutonic Order State in Prussia in the currency of South-Rus Lands of the Lithuanian Grand Duchy. *Pieniadz i systemy monetarne wspolne dziedzictwo Europy*. Studia i materialy. Augustow ; Warszawa, 2012. S. 112–115.
URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/c7fdbd32-4e69-48ea-8fe6-6e1402a698f2/content>
- [209] Orlyk W. Falszywy dukat lenny z 1588 roku odkryty na Ukrainie. *Przegląd Numizmatyczny*. 2014. No 3(86). S. 48.

- URL: https://www.academia.edu/32554575/Orlyk_Wasyl_2014_Falszywy_dukac_lenny_z_1588_roku_odkryty_na_Ukrainie_Przeglad_Numizmatyczny_NR_3_86_Gdansk_S_48
- [210] Neumann E. Die Münzen des Deutschen Ordens in Preußen, des Herzogtum Preußen, Westpreußen sowie die Gepräge des Deutschen Ordens in Mergentheim 1235–1801. Köln : Schulden, 1987. 156 s.
- [211] Бойко-Гагарин А. С. Солиды Антона Гюнтера графа Ольденбурга. *Нумізмати́ка і Фалеристи́ка*. 2017. № 1. С. 16–18.
URL: https://www.academia.edu/32171790/%D0%A1%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%B4%D1%8B_%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%B0_%D0%93%D1%8E%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0_%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B0_%D0%9E%D0%BB%D1%8C%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B1%D1%83%D1%80%D0%B3%D0%B0_Solids_of_Anton_Gunter_count_of_Oldenburg
- [212] Бакалець О. Українські літописи XVII–XVIII ст. про економіку та грошовий обіг Гетьманщини. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2004. № 11. Ч. 1. С. 218–233.
URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=IDP=&2_S21STR=sid_2004_11_1_218
- [213] Зверев С. В., Стукалова Т. Ю. К атрибуции поддельного гульдена XVII в. из раскопок в Москве. *Нумизматический сборник*. 2004. № 11. С. 50–56.
- [214] Зразюк З. А. Монеты-подделки из клада, найденного в 2000 году в с. Лелюховка Новосанжарского района Полтавской области. *XIV Всероссийская нумизматическая конференция* : тез. докл. и сообщ. СПб., 2007. С. 124–125.
- [215] Hordila D. Tezaurul feudal de la Cordun. *Memoria Antiquitatis*. 1981. No VI–VIII (1974–1976). S. 279–285.
URL: <https://www.muzeu-neamt.ro/publicatii/memoria-antiquitatis/memoria-antiquitatis-acta-musei-petrodavensis-vi-viii-1974-1976.pdf>
- [216] Hordila D. Tezaurul de monede medievale de la Trifesti, jud. Neamt. *Memoria Antiquitatis*. 1992. No XVIII. S. 251–286.
URL: <https://biblioteca-digitala.ro/reviste/Memoria-Antiquitatis-Acta-Musei-Petrodavensis/18-Memoria-Antiquitatis-Acta-Musei-Petrodavensis-XVIII-1992-10.pdf>
- [217] Нікольченко Ю. М. Унікальний скарб монет з Березного. *Волинські дзвони*. 1999. № 3. С. 15–16.
- [218] Данилюк А. Фальшивомонетники були і в часи турецького поневолення: про це свідчать знахідки чернівецьких археологів, які ведуть розкопки під Хотинського фортецею. *Доба*. 2005. № 29(557). С. 4.
- [219] Бакалець О. А. Талер в грошовому обігу України кінця XVI – першої чверті XVIII ст. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2005. № 12. С. 142–171.
URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=IDP=&2_S21STR=sid_2005_12_1_142
- [220] Строков О. «Львы» графства Ритберг – афера эпохи первичного накопления капитала? *Нумізмати́ка і Фалеристи́ка*. 2002. № 3(23). С. 40–41.
- [221] Stirbu C., Velter A., Paunescu E. Circulatia talerilor in secolele XVI–XVII in tara Romaneasca – problema falsurilor (terazul de la Urziceni, jud. Ialomita). *Cercetări Numismatice*. 1990. CN VI. P. 162–188.
URL: <https://www.cercetarinumismatice.ro/ENG/?articol=61956-circulatia-talerilor-in-secolele-xvi-xvii-in-tara-romaneasca-problema-falsurilor-tezaurul-de-la-urziceni-jud-ialomita-la-circulation-des-talers-en-valachie-durant-les-xvie-et-xviie-siecles-le-probleme-des-faux-le-tresor-de-urziceni-dep-de-ialomita-the-cur>
- [222] Staroverov D., Wojko-Gagarin A. Talary hrabstwa Rietberg – fałszerstwa emitenta? *Biuletyn Numizmatyczny*. 2013. Nr 1(369). S. 11–14.
- [223] Пивоваров С. В. Нумізмати́чні пам’ятки Буковини (античний та середньовічний час). Чернівці : Зелена Буковина, 2002. 248 с.
- [224] Бойко-Гагарин А. С. О кустарной подделке голландского дуката 1729 года. *Нумізмати́ка і Фалеристи́ка*. 2014. № 3. С. 18.

Далі буде
(Переклад Л. О. Дубягиної)